

Лявон Карповіч: Восень. Росквіт. Найвышэйшая магутнасць (XVI - палова XVII стагоддзя)

Анатацыя. Часопіс “Культура. Нацыя” працягвае гістарычныя апавяданні сп. Л.Карповіча пра нашу радзіму, заснаваныя на паштовых марках. На гэты раз аўтар падае дэталёвае апісанне падзей у Вялікім Княстве Літоўскім, асабліва што тычыцца XVI і XVII ст.ст. Ідзе размова пра дзейнасць такіх выбітных асобаў як А. Ягелёнчык, Жыгімонт I Стары, Ф. Скарына, Жыгімонт Аўгуст, Стэфан Баторы, К.Астроскі, Жыгімонт Ваза, Я.К.Хадкевіч, і пра такія падзеі, як Бітва пад Воршай, выданне Статута ВКЛ, Люблінская і Берасьцейскія вуніі, Лівонская вайна, Рэфармацыя і контррэфармацыя.

Аляксандр Ягелёнчык. Статут Аляксандра Ягелёнчыка

Важна ведаць, у 1485 годзе ўладар Масковіі – Іван ТРЭЦІ ва ўсіх афіцыйных паперах пачаў ужываць новы тытул «Гаспадар усея Русі і вялікі князь». Вось ад тых часоў можна лічыць САМАПЕРАНАЗВАНЬНЕ МАСКОВІЇ ў РУСЬ.

У 1492, як толькі памёр Казімір Ягелёнчык, Маскоўскае княства распачало першую адкрытую вайну за прыдуманую «вотчыну». Паны-рада Вялікага Княства зьвярнуліся да малодшага сына Казіміра Аляксандра з прапановай пасады Вялікага Князя ВКЛ. 30 ліпеня Аляксандр быў абвешчаны Вялікім Князем.

Аляксандр (1461-1506), Вялікі князь Літоўскі (1492-1506), Кароль Польскі (1501-1506). Ян Матэйка (1838-93), Шэраг каралёў і князёў Польскіх (1890-92). Марка пошты Польшчы, выдадзеныя ў 1997 годзе

Аляксандр нарадзіўся 5 жніўня 1461 года ў каралеўскім замку Вавель у Кракаве. Ён быў чацьвёртым сынам Казіміра Ягелёнчыка і Эльжбеты Габсбургскай, вядомай як “маці каралёў”, унукам Ягайлы, уладара Літвы і Польшчы. Імя Аляксандр атрымаў у гонар стрыечнага брата дзеда – Вялікага князя Літоўскага Вітаўта Аляксандра.

Адразу пасля абрання Аляксандр выдаў свой прывілей-1492, якім значна пашырыў правы паноў-рады ВКЛ. Гэты прывілей, фактычна, замацаваў прынцыпы міжнароднай палітыкі дзяржавы, вызначыў асновы цывільнага і крымінальнага права. Фактычна гэта быў прадвесьнік Статутаў ВКЛ і заклаў асновы парлямэнтарызму ў ВКЛ.

Па сьмерці Польскага караля Яна Ольбрахта 3 кастрычніка 1501 года быў абраны яго пераемнікам і 12 сьнежня 1501 года ў Вавельскім саборы быў каранаваны каралём Польшчы. На Радамскім Сойме-1505 прымаецца Канстытуцыя Ніхіл Нові sine communi consensu, што ў прастамоўі можна перавесці як “нічога пра нас без нас”. З гэтага часу новыя законы маглі фарміравацца ў Сойме са згоды трох фактараў: караля, Сэната і Палаты дэпутатаў. Гэта дата ў Польшчы адзначаецца як пачатак Парлямэнтарызму.

500 гадоў Польскаму Сойму. Рэпрадукцыя гравюры на дрэве Кароль Аляксандр Ягелёнчык у Сойме са Збору законаў Яна Ласкага (1499-1560). Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1993

У цэнтры на троне Аляксандр Ягелёнчык прымае Статут з рук канцлера Яна Ласкога. Вакол сябры Рады: архіэпіскапы, эпіскапы і сьвецкія саноўнікі. Справа маршалак і земскія паслы. Вакол карціны намаляваныя гербы ваяводстваў і земляў. На гэту падзею гісторыкі не

звярталі належнай увагі, таму кажуць, што Аляксандр Ягелёнчык. Кароль, якому падыдзе мянушку «забыты» (Aleksander Jagiellończyk. Król, któremu pasowałby przydomek «Zapomniany»). Гравюра на дрэве, апублікаваная ў 1506 годзе ў Статуце Ласкога.

Нягледзячы на жаніцбу на дачцэ Вялікага Князя Маскоўскага, міру з Масковіяй дасягнуць не ўдалося. У выніку войнаў з Маскоўскім княствам у 1492-1494 і 1500-1503гг., ВКЛ страціла каля траціны сваіх усходніх тэрыторый з гарадамі Бранск, Вязьма, Гомель, Чарнігаў і іншымі. Шмат клопатаў спраўлялі хаўруснікі Масквы - крымскія татары, якія неаднаразова спусташалі Валынь, Галіцыю і Берасцейшчыну. Толькі ў 1506 г. удалося спыніць напады крымскіх татар аў і нанесці ім сур'ёзнае паражэнне ў Клецкай бітве.

Магдэбурскае права

11 ліпеня 1496 года ў Берштах – вялікакняскім двары, дзе ў той час праходзіў Сойм, у Дзень Сьвятога Бенядыкта згодна з каталіцкімі сьвятамі, адбылося наданьне Вялікім князем Літоўскім Аляксандрам Магдэбурскага права Гародні. Праз два гады ў 1498г. Аляксандр надаў права на самакіраваньне – Магдэбурскае права – Полацку. “Разам з Магдэбурскім правам Полацк атрымаў першы Герб: Трохмачтавы карабель з разгорнутымі ветразямі ў блакітным полі на срэбнай вадзе” (Уладзімір Арлоў. Таямніцы Полацкай гісторыі. с.168). 14 сакавіка 1499г., Вялікі князь Літоўскі Аляксандр Ягелёнчык Магдэбурскае права дараваў і Менску.

500 гадоў з часу надання Полацку Магдэбурскага права.

Канвэрт пошты Беларусі, выдадзены ў 1998 г.

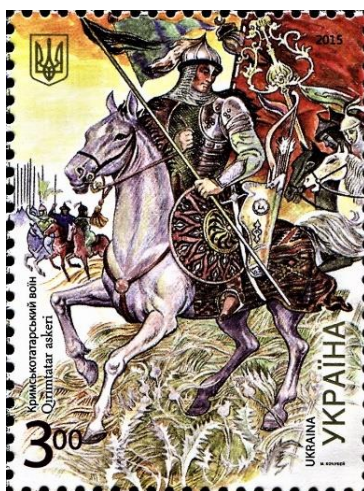

500 гадоў з часу надання Менску Магдэбургскага права.

Канвэрт пошты Беларусі, выдадзены ў 1999 г.

Спадчына Аляксандра Ягелёнчыка

Ад самага пачатку свайго існавання Вялікае Княства Літоўскае змагалася і з мангола-татарамі. Першай буйной пераможнай бітвай паміж татарамі і ВКЛ была бітва каля ракі Сінія Воды (1362). Пасля распаду Залатой Арды ў XV стагодзьдзі было створана Крымскае ханства. Крымскія татары рабілі спусташальныя набегі на Вялікае Княства Літоўскае. Спыніла такія спусташальныя набегі Клецкая бітва паміж войскам Вялікага Княства Літоўскага на чале з маршалкам літоўскім Міхаілам Глінскім і войскам Крымскага ханства 5 жніўня 1506.

Крымскі воін. Марка пошты Украіны, выдадзеная ў 2015 г.

У Вялікім Княстве ні да таго, ні пазней не было сталай ваеннай сілы. Звычайна, збіралі шляхціцаў з павету або пошты паноў і князёў. Што было ня вельмі эфэктыўна. Хоць, трэба прызнаць, перад Клецкай бітвай паспалітае рушэнне было сабрана на дзіва хутка, за чатыры дні. І гэта быў вялікі поспех.

Значэнне гэтай бітвы велізарнае. І найперш палітычнае. Перамога, поўны трыумф, разгром пад Клецкам даволі значнага татарскага войска, траціны ўсіх узброеных сілаў Крымскага ханства, аслабіла сілы Крыма, ён адразу пайшоў на мір. І Менглі Гірэй прыслаў да караля Аляксандра свайго пасла. Праўда, акурат на той час Аляксандар памёр, і ўжо Жыгімонт падпісваў мір з крымчакамі.

Аляксандр Ягелёнчык памёр ад хваробы ва ўзросьце 45 год у Вільні. Пахаваны ў капліцы Віленскага катэдральнага Сабора Сьвятых Станіслава і Ўладзіслава ў 1484 г., пабудаванай яго бацькамі, у крыпце, дзе два дзесяцігодзьдзі спачывала цела брата Казіміра. У першай палове XVII ст., астанкі Аляксандра былі перанесены ў крыпту ў цэнтры Сабора, а ў 1931 выяўлены і перанесены ў новаўсталяваны маўзалеі, пасля Капліцы Сьвятога Казіміра, дзе ён спачывае і сёння. Гэта адзіны правадыр Літвы і Польшчы, які быў пахаваны ў Літве, і адзіны Вялікі князь Літоўскі, чые парэшткі знойдзены ў Віленскай катэдры і магіла якога вядомая. Дата сьмерці Казіміра Ягелёнчыка супала з вялікім адкрыццём Амэрыкі Хрыстафорам Калюмбам.

Катэдральны касьцёл Сьвятых Станіслава і Ўладзіслава (1387).

Марка пошты Летувы, Выдадзеная ў 1932 г.

Аляксандр не шукаў раскошы, не саступаў сваім прыхамацям, усё жыццё быў верны жонцы Алене, пра якую казалі, што прыгожая як анёл, і – галоўнае – засяродзіўся на тым, што магло ўмацаваць яго радзіму. Сапраўдная пэрліна Вільні – касьцёл Сьвятой Ганны, пабудаваны прыкладна ў 1495–1500 гг. па фундацыі Вялікага князя Аляксандра -

найпрыгажэйшая зьява неўласьцівых архітэктурных форм готыкі ў Беларусі і Літве. Вялікі князь Літоўскі Аляксандр будаваў яго як сваю капліцу-маўзалей каля віленскага бэрнардынскага кляштара, заснаванага яго бацькамі.

Касьцёл Сьвятой Ганны (1495-1500). Вільня.

Марка пошты Сярэдняй Літвы, выдадзеная ў 1920 г.

Залаты век - XVI стагодзьдзе

Як пісаў Павал Севярынец гэта стагоддзе было: «Эрай найвялікшага росквіту Беларусі, часу галоўных герояў гісторыі й самага моцнага духовага абуджэньня. Кожная нацыя ўздыхае аб сваім Залатым веку. У Беларусі сапраўднае фамільнае золата мае пробу XVI ст.. Для гісторыкаў гэта пасіянарны выбух ВКЛ, для культуролягаў – фэномэн Рэнэсансу, для вернікаў – эпоха хрысьціянскае велічы. Наймагутнейшая дзяржава, найслаўнейшыя асобы, найвышэйшы дух – карацей, золата ва ўсіх намінацыях. Мы мусім быць выключна ўважлівыя да Залатога веку. Менавіта празь ягоныя каштоўнасьці й здзяйсненьні можна зь ювэлірнай дакладнасьцю вылічыць залатое сячэньне нацыянальнай ідэі».

Жыгімонт I Стары (1506-1548)

12 кастрычніка 1506 г., Вялікім князем Літоўскім, а пасля і Каралём Польскім быў абраны брат Аляксандра, пяты сын Казіміра Ягелёнчыка, унук Ягайлы Жыгімонт I (1506-1548), які пазней атрымае мянушку Стары за тое, што яшчэ пры сваім жыцці дамогся каранавання ў пераемнікі свайго дзесяцігадовага сына ў 1529 года. 8 снежня 1506 года абраны Каралём Польскім і каранаваны ў Кракаве 24 студзеня 1507 года. У юнацтве Жыгімонт лічыўся чалавекам «вялікай сілы, так што вяроўкі разьдзіраў і падковы ламаў». Так апісваў яго летапісец Марцін Бельскі.

*Жыгімонт I Стары (1467–1548) Вялікі князь Літоўскі і Кароль Польскі (1506–1548).
Шэраг каралёў і князёў польскіх (1890-92). Ян Матэйка (1838-93).*

Марка пошты Польшчы, выдадзеныя ў 1997 г.

Жыгімонт I пачаў з выдання 7 снежня 1506 года ў Гародні Агульназемскага прывілею. Падкрэслівалася, што абранне вялікага князя адбылося са згоды ўсіх падданных і жыхароў дзяржавы, хоць яно праводзілася на зьездзе (сойме) шляхты. Такім чынам, выбаршчыкі фармальна прадстаўлялі ўсё грамадства і лічылі сябе выразнікамі волі ўсяго народа, таму прывілей адрасаваны ўсяму насельніцтву ВКЛ. На думку Мацвея Любаўскага (1860-1936), 1507 год лічыцца пераломным у гісторыі парлямэнтарызму ВКЛ, пачаткам новай эпохі ў функцыянаванні вялікага вальнага сойму. Яшчэ на пачатку яго княжаньня адбылася, даволі ўжо звыклая ў ВКЛ, здрада. Міхал Глінскі, які ў 1506 годзе атрымаў бліскучую перамогу над татарамі пад Клецкам, перайшоў на бок Масквы і ў 1508 узняў бунт, захопліваючы гарады ВКЛ.

Прыгожай легендай увайшла ў беларускую гісторыю абарона Слуцка ад войска Глінскага слуцкай князеўнай Анастасіай. Двойчы войска князя Міхала падыходзіла ды Слуцка. Але без поспеху. Летапісы пра гэта распавядаюць так: “у гэтае лета Глінскі нехта ў Літве шмат зла паправіў... і Слуцка хопе ўзяці пад Анастасіай княгіняю Сімяонава, але не можа, толькі воласьць ея якоже татары паплёны і Капыль, і Тураў доста і Мазыр”.

У верасні 2016 года ў Слуцку быў устаноўлены помнік Анастасіі Слуцкай.

Кадар з фільма «Анастасія Слуцкая». 10 Міжнародны кінафэстываль «Лістапад». Мінск-2003 (эмблема кінафэстывалю, кінастужка). Канвэрт пошты Беларусі, выдадзены ў 2003

2.

Пачатак XVI ст. быў часам першага імперскага падзелу Эўропы паміж Венай і Масквой. Сьвятая Рымская імперыя прэтэндавала на эўрапейскую тэрыторыю разам з Польшчай, Маскоўскае княства марыла заваяваць Вялікае Княства Літоўскае. Таму ад пачатку свайго ўладарання Жыгімонт быў вымушаны ўвесь час змагацца з Масквой. Бітвы 1507–1508, 1512–1522, 1534–1537 гадоў зьнясілівалі гаспадарства, прыносілі незлічоныя беды ўсяму народу ВКЛ. Абставіны прымушалі аддаваць усе сілы абароне Бацькаўшчыны.

Бітва пад Оршай

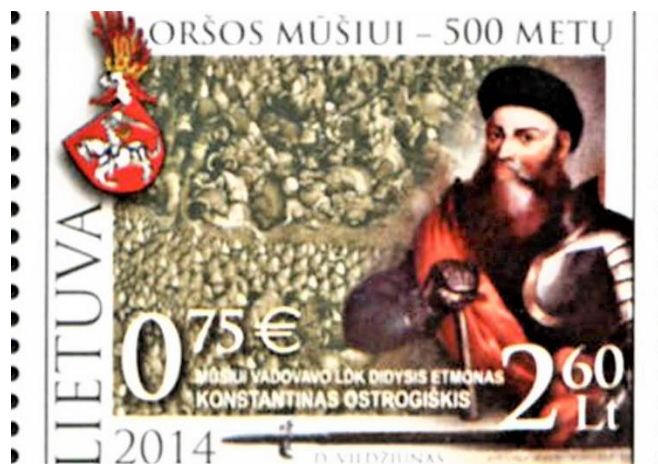
Першай выпусціла марку, прысьвечаную Бітве пад Оршай, пошта Украіны. Але на марцы памылковая дата 1512 замест сапраўднай 1514. У 1512 Канстанцін Астроскі разьбіў войска Крымскіх татар паўд Вішняўцом.

«Орша 1512. Князь Константин Острозький».

Марка пошты Украіны, выдадзена ў 2005 г.

80-тысячнай арміі маскалёў супрацьстаяла 30-тысячнае войска найвышэйшага гетмана Канстанціна Астроскага. Удавым манёўрам маскоўскае войска было падведзена пад агонь замаскіраванай артылерыі.

Аршанская бітва – 500 год.

Марка пошты Летувы, выдадзена ў 2015 г.

Разгром маскоўскай арміі адбыўся поўны: да 40 тысяч забітымі і 5 тысяч палоннымі. Пра перамогу даведлася ўся Эўропа. У Нюрнбэргу быў выпушчаны спэцыяльны лісток. Аршанская бітва ўвайшла ў Эўрапейскія ваенныя хрэстаматы, як узор тактыкі змаганьня з намнога большымі сіламі ворага. Зьвесткі аб Аршанскай бітве падаюцца ў многіх летапісах, пра яе напісаныя вершы і складзеныя песьні. Але пошта Беларусі не зрабіла свайго выданьня. Пошта ж Украіны выпусьціла ў 2015 паштовы блёк «Княскі род Астрожскіх XIV – XVII) у сэрыі «Слаўныя роды Украіны», які заняў 2-е месца ў міжнародным конкурсе NechoFil «Лепшая марка сьвету 2015» (Гішпанія) у катэгорыі «Паштовыя блёкі».

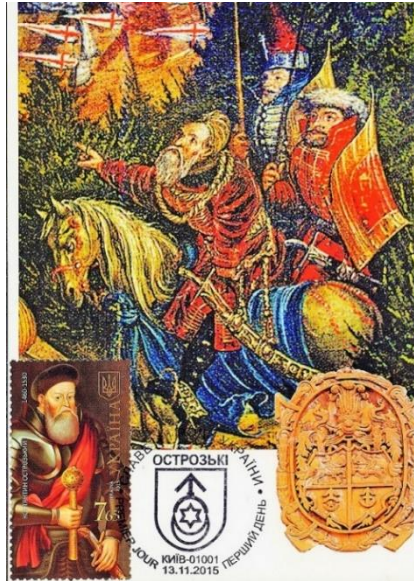
500 гадавіна Бітвы пад Оршай. Паштовая картка пошты Польшчы (2014)

«Княскі род Астрожскіх XIV – XVII».

Блёк пошты Ўкраіны, выдадзены ў 2015 г.

На марках вышэй - фігуры князёў Канстанціна Іванавіча Астроскага (1460-1530) - пераможцы Масквы і Арды, яго сына Васіля-Канстанціна Астроскага (1526-1608) – заснавальніка Астроскай акадэміі і друкарні ў Астрозе і ўнучкі Канстанціна Іванавіча Астроскага, знакамітай Гальшкі Астроскай (1539-1582) – гераіні многіх гістарычных раманаў, драм, паэм, легенд і гістарычных пошукаў.

*Бітва пад Оршаю (фрагмэнт). Невядомы мастак з кола Лукаса Кранаха Старэйшага.
1540-я гады. З калекцыі Нацыянальнага музэю ў Варшаве.*

Картмаксімум пошты Украіны, выдадзены ў 2015 г.

Бел-чырвона-белыя сьцяжкі на дзідах вершнікаў... Яны навяртаюць да вызначальных падзей у гісторыі ўсяго чалавецтва. У малюнку Descensus ad inferos – Спасланьне ў пекла – намаляваны Хрыстос у той момант, калі Ён ідзе вайной супраць ворага ўсяго чалавецтва і ўсяго Царства Нябеснага – супраць сатаны. Гэта не пераможная выява, а пачатак вырашальнай бітвы. Хрыстос выступае ў адзіноце, несучы Бел-чырвона-белы Сьцяг. Гэтак жа і на выявах «Паўстаньне ад Труны». У сваёй пасьлядоўнасьці гэтыя дзьве выявы становяцца складовымі часткамі алегорыі сьвятой вайны з царствам д'ябла і сьмерці: пачаткам галоўнага бою пад Сьвятым Сьцягам і пасьпяховым зь ім вяртаньнем.

У сцэне Ўваскрэсьленьня (ніжэй) дасьведчаная рука сярэднявечнага мастака намалявала падзеі, якія адбыліся дзьве тысячы гадоў таму ў Ерусаліме. Хрыстос уздымаецца з каменнай грабніцы. Вакол сьпяць рыцары ў дасьпехах. Гэта ахоўнікі, якія павінны былі сачыць за тым,

каб ніхто не скраў цела Ісуса. Уваскрэслага вітае анёл з прыгожымі залатымі крыламі. Ён дапамагае Яму адсунуць цяжкую каменную пліту. Хрыстос, апрануты ў пунсовую каралеўскую мантыю, трымае ў руцэ лабарум – Бел-Чырвона-Белы Сьцяг, якое сымбалізуе Яго перамогу над сьмерцю.

Уваскрэсьненне Хрыста. Фрагмэнт паліціху Грудзёндзкага алтара з капліцы тэўтонскага замка (рубеж XIV-XV ст.ст.). Галерэя сярэднявечнага мастацтва Нацыянальнага музэя ў Варшаве. Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1999 г.

Бел-чырвона-белыя колеры, як частка выяўленчага коду, спакон веку знаходзяцца ў традыцыі нашага народу. Адно з галоўных жыццёвых праблем усталяваньня прасторы хаты нашы продкі вырашалі спалучэньнем белага і чырвонаколераў. Пасьля першага рытуальнага купаньня дзіцяці, яго спавівалі ў белае і перавязвалі чырвоным спецыяльна сатканым поясам, які перадаваўся ў пакаленьні і сымбалізаваў яднаньне сям’і і дзетак.

Усе дзесяць вякоў Нашай Гісторыі скрозь працінае Сьцяг Хрыста... Бель і кроў, празь якія даравалася нам Незалежнасьць. Бель, якую так лёгка запляміць, кроў, якую так небясьпечна аддаваць... Пасьля стагодзьдзяў заняпаду, раптам у 1918 годзе, для некаторых «невядома адкуль», зьявіўся ў глёрыі Бел-Чырвона-Белы Сьцяг БНР. Прайшоў праз расстрэлы і варанкі, праз Курапаты і вайну, праз жабрацтва і застоі, каб залунаць, як Дзяржаўны Сьцяг Рэспублікі Беларусь. На імгненьне... І схваўся зноў у грудзях сыноў Радзімы.

*Дзяржаўныя сымбалі Рэспублікі Беларусь. Дзяржаўны Сьцяг і карта Рэспублікі Беларусь.
Дзяржаўны Герб Рэспублікі Беларусь.*

Маркі пошты Беларусі, выдадзеныя ў 1992 г.

"Пагоню не спыняе

Не боль, не кроў, не страх.

І над крывіцкім краем

Як птах лунае сьцяг.

Наш бел-чырвона-белы,

Нябесны, вольны, смелы,

Наш бел-чырвона-белы,

Наш сьцяг, наш сьцяг, наш сьцяг...

Бясконца наша мара аб свабодзе

Вядзе нас па зямлі і па вадзе,

Як сонца, што ніколі не заходзе,

Як зорка, што ніколі не ўпадзе..." - напісаў паэт Уладзімір Някляеў.

Калі надышоў час-2020, Бел-Чырвона-Белы Сьцяг вырваўся з грудзей і расквеціў усю нашу землю. Спатрэбіліся вялізныя сілы нянавісьці і зла, каб зноў яго схаваць...

Яшчэ ў лютым 1514 г., у Маскве была ўтвораная вайсковая кааліцыя паміж імператарам Максіміліянам I і Вялікім князем Васілём III, па ўмовах якой абодва ўладары абавязваліся супольна выступаць супраць Літвы і Польшчы. Максіміліян абяцаўся дапамагчы Маскве ў захопе Кіеву, Смаленску і Полацку. Да антыягелёнскае кааліцыі мелі далучыцца таксама Данія, Лівонія, Малдавія, курфюрсты Брандэнбургу і Саксоніі. У выпадку перамогі аўстрыйскі эрцгерцаг Максіміліян I прызнаваў права Масквы на літоўскія і рускія землі, а Васіль III – права Вены на некаторыя польскія тэрыторыі. Змова Вены і Масквы была часткова прыпынена гістарычнай перамогай войска ВКЛ пад Оршай, але войны працягваліся. То чаму гэты век атрымаў назву «Залатога»?

Жыццё Вялікага Княства ў часы Жыгімонта Старога

31 кастрычніка 1517 г. вялікі палачанін Францішак Скарына распачаў працу па друкаваньню Бібліі. У гэты час у Вітэнбэргу ў замкавым касьцёле з вуснаў прафэсара Марціна Лютэра прагучала 95 тэзісаў, якія зьмянілі сьвет. У гэтым сьвеце ў Празе жыў і працаваў Францішак Скарына. І былі ўсяго чатыры культуры, якія пасьпелі з перакладамі Бібліі да пачатку Рэфармацыі ў Эўропе: нямецкая, італьянская, чэская ды наша. Пра гэты подзьвіг Скарыны распавядаюць мноства марак. Зь іх утварылася цэлае апавяданьне – філятэлістычная “Скарыніяна”.

Надрукаваўшы 23 кнігі Бібліі вялікім тыражом, Францішак Скарына пакідаў эпіцэнтар Высокага Адраджэньня, каб несьці яго ў Вялікае Княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае. Што адбывалася, што чакала яго на Радзіме?

Поўным ходам ішла Расейска – Літоўская вайна 1512–1522 гадоў, вядомая таксама як Дзесяцігадовая вайна – вайна паміж Расеяй і аб'яднанымі сіламі Вялікага Княства Літоўскага і Польскага Каралеўства. Яна завяршылася далучэньнем да Расеі Смаленскіх земляў. Праваслаўная царква ў Вялікім Княстве перажывае ў гэты час глыбокі крызіс. Сьвятары звычайна мелі нізкіровень асьветы, часта не разумелі нават царкоўнаславянскай мовы, на якой маліліся. Ідзе будаўніцтва Мірскага замка. Краінай правіць Жыгімонт I Стары, які ўлюбёны ў гукі і песьні Радзімы, як і яго дзед Ягайла, які зачароўваўся птушынымі сьпевамі ў Белавескай пушчы. Толькі што прыехала ў ВКЛ Бона Сфорца, дачка міланскага герцага, цяпер жонка Жыгімонта I, Вялікая княгіня Літоўская і Каралева Польская, якая аказала значны ўплыў на пашырэньне найноўшых заходнееўрапейскіх культурных і тэхнічных дасягненьняў эпохі Рэнэсансу ў Вялікім Княстве і актыўна ўзялася за эканамічную рэформу.

Бона Сфорца (1404-1557) Каралева Польшчы.

Картка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1988 г.

Мікола Гусоўскі зьвяртаецца да Каралевы Боны:

«ДА НАЙЯСЬНЕЙШАЙ УЛАДАРКІ І ПАННЫ БОНЫ З ЛАСКІ БОЖАЙ КАРАЛЕВЫ
ПОЛЬШЧЫ, ВЯЛІКАЙ КНЯГІНІ ЛІТВЫ, РУСІ, ПРУСІІ І ІНШ. ПАННЫ

МІКОЛА З ГУСАВА

Калі я быў у Рыме, яснавяльможная каралева, папа Леў Х, прыгадваючы аднойчы паляваньні на Поўначы і велічыню зьвяроў[...] ...твор гэты я рашыў выдаць у сьвет у гонар тваёй Вялікасьці. Гэтае пісаньне хачу я паднесьці табе замест сыціплага падарунка, спадзеючыся, што надарыцца выпадак, калі яго Каралеўская Вялікасьць па сваім звычаі адправіцца на паляваньне, і гэтая кніжка, што зьмяшчае лясныя прыгоды, цябе зацікавіць і ты яе прачытаеш".

Твор свай Гусоўскі назваў «Carmen de statura feritate ac venatione bisontis» – Песня пра зубра (1521–1522), пра якога ён кажа:

«Целам сваім маналітным ён гэтка вялізны,

Што, калі з ранай сьмяротнай падзе на калены й сканае,

Трох паляўнічых маглі б сесьці на йлбе між рагамі".

Дзякуючы каралеве Боне, Еўропа пачула «Песьню пра зубра», бо пры яе падтрымцы знакамітая паэма Міколы Гусоўскага была выдадзена ў 1523 годзе ў Кракаве.

485 гадоў з часу выдання паэмы Міколы Гусоўскага Песьня пра зубра.

Паштовая картка, выдадзеная поштай Беларусі ў 2008.

Мікола Гусоўскі (1470-1533). Марка пошты Беларусі, выдадзеная ў 1996 г.

Распачалася праца над Статутам Вялікага княства Літоўскага. Але Скарыну чакала на Радзіме і стрыманая, а часьцей адкрыта варожая пазіцыя праваслаўнага духавенства. Скарына распачынае працу. Маркі аб гэтым вядуць размову ў «Скарыніяне».

Першы Статут ВКЛ і рэформы Боны Сфорца

29 верасня 1529 г. быў зацьверджаны і ўведзены ў карыстаньне Першы Статут ВКЛ, у якім зьмешчаны Гімн «Багародзіца» і такія словы: *«Пісарь зьмьски маеть по руску литерами и словы рускими вси листы выписы и позвы писати а не иншым языком и словы. А присягнути маеть на врьяд свой пisanій тыми словы: Ям присегаю Пану Богу в Троицы Единому на том иж справедливе водъле Бога и того права писаного и водлуг мовенья и споров сторон ничего не прикладаючи».*

Першы Літоўскі Статут (1529). Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2005 г.

Тут варта паспрабаваць проста і зразумела патлумачыць, чаму *«по руску литерами и словы рускими вси листы выписы и позвы писати»*. З 1442 г., афіцыйная назва Вялікага Княства стала трохчасткавай: «Вялікае княства Літоўскае, Рускае і Жамойцкае». Гэта значыць, што краіна складалася з Літвы, Русі і Жамойці. Таму жыхароў усяго Вялікага Княства называлі Літвінамі, жыхароў Русі – русінамі (рускімі, русічамі). Па Крэўскай Уніі «ліцьвінамі» называліся каталікі ВКЛ у канфэсійным сэнсе, а таксама ўсё жыхарства ў нацыянальным сэнсе, «русінамі» у ВКЛ называліся пераважна праваслаўныя ў канфэсійным сэнсе. У «Сьпісе рускіх гарадоў» (14-15 стагодзьдзя) Літоўскімі гарадамі названыя ня толькі гарады з захаду сучаснай Беларусі, але Слуцк, Клецк, Друцк, Лукомль, Орша, Барысаў, Менск, Полацк, Віцебск, Крычаў... Практычна ўсё, што знаходзіліся пад уладай Вялікага князя Літоўскага.

З другога боку Ягайлаў прывілей-1387 згадвае паселішча «русінаў» на тэрыторыі ўласна Літвы. Нямецкі храніст Віганд Марбурскі (XIV) называе Вільню «рускім горадам». Суседзяў з усходу называлі «маскоўцамі», «маскалямі», «Масквою». Афіцыйную мову ВКЛ называлі «рускай» або «літоўскай», а ў Маскве – «літоўскай», яе там не разумелі і патрэбен быў перакладчык. Таксама прыходзілася перакладаць пісьмовыя тэксты з «рускай» мовы на «маскоўскую». Пазьней Адам Міцкевіч будзе казаць францускім студэнтам: *«На беларускай мове, якую называюць русінскай альбо літоўска-русінскай, таксама размаўляе каля дзесяці мільёнаў чалавек; гэта сама багатая і сама чыстая гаворка, яна ўзьнікла даўно і выдатна распрацавана. У пэрыяд незалежнасьці Літвы Вялікія князі карысталіся ёю для сваёй дыпламатычнай перапіскі»*.

Становіцца зразумелым, чаму Францішак Скарына на тытульным лісьце свайго выданьня Бібліі надрукаваў «Біблія РУСКА».

«Калісьці Жыгімонт у знак народнай моцы з здабытых ім гармат адліці звон казаў» (Юзюк Фарботка, 1853-1956). Калісьці гэта ў 1520 г., а 9 ліпеня 1521 г., 12-тонны звон, фундаваны Жыгімонтам і названы Звонам Жыгімонта, быў узняты на вежу, пабудаваную на загад караля і названую Вежай Жыгімонта, размешчаную ў паўночнай частцы Вавэльскага Сабору ў Кракаве. На марцы ніжэй, Жыгімонт Стары стаіць пад балдахінам з горда паднятай галавой, прыціскаючы левую руку да сэрца. Правая рука спачывае на галаве сына, будучага спадчыньніка прастола Жыгімонта Аўгуста. Побач сядзіць маладая каралева Бона Сфорца разам з дачкой Ізабелай Ягелёнкай. Звон і сёньня вісіць на званіцы Сабора Сьвятых Станіслава і Вацлава ў Кракаве, упрыгожаны гербамі пераможцаў – «Пагоняй» і Польскім Белым Арлом.

Звон Жыгімонта (1874). Ян Матэйка (1838-93).

Картмаксімум пошты Польшчы, выдадзены ў 2014 г.

Бона Сфорца вельмі любіла свайго сына і паставіла за яго спадчыну сыну дзве кароны. У той час Літва і Польшча мелі аднаго гаспадара. Літоўскія магнаты не былі задаволены гэтым. Таму пляны Боны і Літоўскіх магнатаў супалі. У сваім імкненні да самастойнасці магнаты хацелі дабіцца ад Жыгімонта згоды на тое, каб ягоны сын Жыгімонт, шасцігадовы хлопчык, быў абвешчаны Вялікім Князем. Літвіны нават прапаноўвалі зрабіць Вялікае Княства Літоўскае каралеўствам і звярнуліся да Вялікага князя з гэтай прапановай у 1526 г. Жыгімонт спачатку адхіліў просьбу магнатаў. Толькі ў 1529 г. Боне ўдалося яго ўгаварыць і Жыгімонт згадзіўся здаволіць просьбу. Яго сын прыехаў у Вільню, дзе адбылася каранацыя. Гэта была значная перамога літоўскіх магнатаў у іх барацьбе за незалежнасць Княства і момант найвышэйшага палітычнага ўплыву, які затым пачынае падаць і змяняецца падвышэннем шляхецкага стану.

Палякі не маглі гэта прапусціць без увагі і 18 снежня на Польскім Сойме адбылося абранне сына Каралём Польскім. Каранацыя прайшла ў Кракаве 20 лютага 1530 г. У ВКЛ стала два Вялікіх князя, а ў Польшчы – два каралі. Але рэальная ўлада ў Польшчы і ВКЛ засталася ў Жыгімонта Старога.

Бона Сфорца значна паспрыяла развіццю культуры і гаспадаркі Вялікага Княства. Гарады атрымлівалі Магдэбургскае права, была праведзеная фінансавая рэформа. У Вільні адкрылася першая на тэрыторыі ВКЛ і ўсёй Усходняй Еўропы друкарня, у якой у 1522 годзе Францыск Скарына выдаў «Малую падарожную кніжку», а ў 1525-м – «Апостала».

У 1528 Вялікім Князем Літоўскім Жыгімонтам Старым быў зацьверджаны маршрут для ганцоў і паслоў. На марцы адлюстраваны паштовы маршрут «Вільня – Маладзечна – Менск – Барысаў – Друцк – Орша – Смаленск».

Старажытныя паштовыя маршруты (1528).

Марка пошты Беларусі, выдадзеная ў 2020 г.

Жыгімонт I Стары і каралева Бона зрабілі вялікі ўклад у разьвіцьцё Гародні. Жыгімонт I пацьвердзіў ранейшыя прывілеі, дадзеныя Гародні Вялікімі князямі Літоўскімі і выдаў новыя. Згодна зь імі, у 1540 г. войт і магістрат атрымалі афіцыйную пячатку з гербам «Алень Сьвятога Губэрта». Каралева загадала магістрату рабіць справаздачы аб разьмеркаваньні гарадзкіх даходаў. Яе спэцыяльным загадам 25 ліпеня 1541 г. быў назначаны загармістр для нагляду за ратушным гарадзкім гадзіннікам, які і цяпер адлічвае час на адной з вежаў Гарадзенскага Катэдральнага сабору Сьвятога Францыска Ксавэрыя (Фарны касьцёл).

Жыхары горада атрымалі шэраг гаспадарчых прывілеяў. Каралева Бона, уладальніца гарадзенскага замка і 180 вёсак гарадзенскай эканоміі, дзе запачаткавала рэформу, якая поўнасьцю зьмяніла ня толькі эканамічны стан, а нават выгляд сялянскіх паселішчаў і якую пад назвай «Рэформа на валокі» завяршыў яе сын Жыгімонт Аўгуст. У сваіх паведах яна заснавала земскія суды – першыя акты Гарадзенскага земскага суду адносяцца да 1539. З 1541 пачаў дзейнічаць гарадзкі водаправод, адзін з першых у краіне. Каралева стала фундатаркай касьцёла Сьвятога Духу і шпіталя пры ім.

Гродна-2014. Культурная сталіца.

Канвэрт пошты Беларусі, выдадзены ў 2014 г.

На полі канвэрту Герб Гародні Алень Сьвятога Губэрта, які скача праз плот, як сымбаль свабоды, Катэдральны сабор Сьвятога Францыска Ксавэрыя, Барысаглебская (Калоская) царква (XI).

У 1551 г., пад кіраўніцтвам каралевы была перабудаваная фара Вітаўта. Побач з каралём яна правяла трыццаць гадоў. Каралеўская пара клапацілася пра мастакоў, пісьменьнікаў і навукоўцаў. У 1532 г., калі Францыск Скарына апынуўся ў турме за пазыкі свайго нябожчыка брата Івана, першадрукара адтуль вызваліў кароль. Яго подпісам пазначаны дзеве ахоўныя граматы для Францыска Скарыны. Усё гэта адбывалася ва ўмовах войнаў, якія працягваліся далей, але жаданых вынікаў не прыносіла ніводнаму баку.

Чарговае мірнае пагадненьне было падпісана 18 лютага 1537 г. у Маскве. Згодна зь ім Гомельшчына пераходзіла да ВКЛ, а Себежскія і Завалоцкія землі заставаліся ў Маскоўскім княстве. У 1544 г., рэальнае кіраваньне ў Вялікім Княстве Літоўскім пачаў Жыгімонт II Аўгуст, але Жыгімонт Стары захоўваў правы кантролю за расходамі зь вялікакняскага скарбу. Кароль пражыў 81 год і памёр у 1548 г. Пахаваны ў Вавэлю. Час яго ўладараньня называюць Залатым векам у культуры. Эразм Ратэрдамскі лічыў Ягелёна «бясспрэчна займаючым першае месца сярод манархаў гэтага стагодзьдзя».

“Жыгімонт Аўгуст (1520-1572), Вялікі Князь Літоўскі і Кароль Польскі – ціхі геній Залатога веку” (Павал Севярынец). На ім мінаў род Ягелёнаў.

Каханьне даражэйшае за карону

Гісторыя падаравала нам прыклад вялікага каханьня жанчыны незвычайнай прыгажосьці Барбары Радзівіл і насьледніка трона Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага Жыгімонта Аўгуста. На жаль-трагічны. Калі паўстаў выбар: карона ці каханьне, ён выбраў каханьне. У 1547 г., Жыгімонт Аўгуст таемна пабраўся шлюбам з Барбарай Радзівіл.

Жыгімонт Аўгуст з Барбарай пры двары Радзівілаў у Вільні (1867).

Дэталёва. Ян Матэйка, Нацыянальны музэй у Варшаве. Марка пошты Польшчы, выдадзеная з нагоды 500-годзьдзя народзін Вялікага Князя Літоўскага і Караля Польшчы Жыгімонта II Аўгуста ў 2020 г.

Здавалася спачатку, што лёс ім спрыяе. Жыгімонт Аўгуст пасья сьмерці бацькі стаў каралём, атрымала карону каралевы і Барбара. Але шчасьце было страшна кароткім, як сьвятло маланкі. 8 траўня 1551 г. сьмерць наведла пышны пакой Вавэльскага замка. Каралева ў страшных муках навекі закрыла свае цудоўныя вочы. Адчай і сьмяротны боль ахапіў караля пасья сьмерці каханай.

Кароль споўніў жаданьне жонкі, якая казала, што не хоча быць пахаванай у Кракаве, дзе не была яна пажаданай. Прасіла перавезьці яе цела ў любімы горад свайго дзяцінства, юнацтва і каханьня - Вільню. 25 траўня 1551 г. з Кракава ў Вільню накіравалася пахавальная працэсія. На спэцыяльным катафалку, запрэжаным чорнымі коньмі, адбывала сваё апошняе

падарожжа каралева і найпрыгажэйшая жанчына Эўропы. За труною ехаў на чорным кані апрануты ва ўсё чорнае счарнелы ад гора кароль. У кожным населеным пункце, будзь гэта вялікі горад ці маленькая вёсачка, ён сыходзіў з каня і ішоў пеша, раздаючы рэчы жабракам. Ішоў, не зважаючы на пыл і грязь, на непагадзь, ішоў, як просты пакутнік, якога напаткала вялікае гора. Сьмерць жонкі змяніла Жыгімонта карэнным чынам, які ад таго часу пачаў насіць чорныя строі і пазьбягаць людзей і забаў.

Партрэт Жыгімонта Аўгуста з XVI/XVII. Народны музэй у Кракаве.

Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1990 г.

Працяг рэформаў. Вайна з Іванам Жахлівым

Жыгімонт Аўгуст надаваў вялікае значэнне эканоміцы краіны і працягваў рэформу, распачатую яго маткай Бонай Сфорца з мэтай павелічэння дзяржаўных даходаў. Яна атрымала найменне Валочнай памеры – ад найбольш вядомага дакумента рэформы «Устава на валокі», выдадзенага 1 красавіка 1557 г. Вялікім Князем Жыгімонтам Аўгустам.

Устава на валокі (1557).

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2005 г.

Узначальваў рэформу земскі падскарбі Астафей Валовіч. Рэформа поўнасьцю зьмяніла ня толькі гаспадарчыя адносіны, але і выгляд вёсак і паселішчаў. Пачаўся хуткі рост гарадоў і мястэчак. Час Жыгімонта Аўгуста – час росквіту манэтнай справы. Зьявіліся манэты з партрэтам уладара. Народ упершыню не толькі ведаў імя, але і бачыў аблічча манарха. Упершыню білася залатая манэта.

У 1562 годзе Жыгімонт Аўгуст засьведчыў назву дзяржаўнага гербу – Пагоню – у сваім загадзе біць на Віленскай мынцы манэты-траяк. *«А на сем з аднае стараны два першыя слова, каторымі ся пачынаець пісаці імя наша гаспадарскае, а з другое стараны ... герб Пагоня».*

Жыгімонт Аўгуст, Пагоня-Калюмны, Траяк.

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2015 г.

Вялікае Княства было яшчэ дапраўды вялікім і магутным княствам. І калі ў 1558 г. маскоўскі князь Іван IV пачаў вайну з Лівонскім законам за Лівонію (Прыбалтыку), дык магістар Лівонскага закону Кетлер, ня могучы адбараніцца ад маскалёў, у 1561 г. зьвярнуўся да Жыгімонта Аўгуста з просьбай далучыць Лівонію да Вялікага Княства і ўзяць пад сваю апеку. Вялікае Княства ўцягнулася ізноў у вайну з Маскоўскай дзяржавай.

У 1562 г. войска Івана Жахлівага спустошыла ваколіцы Віцебску, Дуброўны, Воршы і Шклова. Выпраўляючыся ў паход на Полацк, Іаан Грозны ўзяў з сабой крыж прападобнай Эўфрасіньні. Яго называлі ў Маскве «крест Полоцкий», да 1222 года ён знаходзіўся ў Смаленску, у 1514 годзе Вялікім князем Васіліем Іванавічам (1505-1533) быў перавезены ў Маскву і перабываў там каля 50 гадоў. Перад тым як узяць крыж з сабой, Іаан Грозны яго «абнавіці загадаў ды аздобіці».

У 1563 г. маскоўскі цар заваяваў Полацк. Усе, мужчыны, жанчыны, старыя і дзеці, хто не хрысціўся па-праваслаўнаму, былі пасечаныя або ўтопленыя ў Дзвьіне. Астатнія палоннымі адпраўленыя ў Масковію. Край апусьцеў. Нездарма на марцы Расеі побач з відарысам Івана Жахлівага намаляваны кат і яго ахвяры.

Іван Жахлівы. Марка пошты Расеі, выдадзеная ў 1996 г.

Эпізод Лівонскай вайны, калі войска ВКЛ (8-10 тыс.) пад кіраўніцтвам гетмана Мікалая Радзівіла Рудага перамагло маскоўскі корпус (24 тыс.) ваяводы Пятра Шуйскага на рацэ Уле (1564), мала змяніў агульную сытуацыю. Бяз знешняй дапамогі спыніць агрэсію было немагчыма.

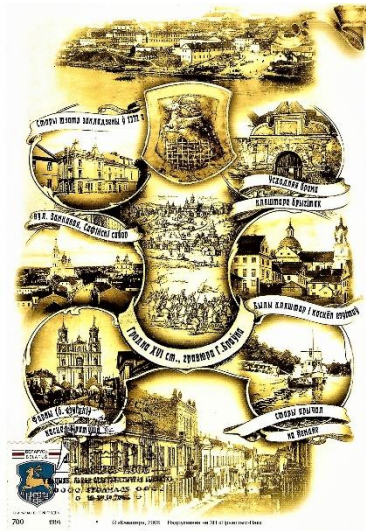

Мікалай Радзівіл Руды(1512-1584).

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2012

Другі Статут ВКЛ. Люблінская Унія

Ваенныя цяжкасці выклікалі пытаньне аб Уніі. Шляхецкае рухэнне стварыла канфэдэрацыю і звярнулася да Жыгімонта Аўгуста з просьбай склікаць сойм для разгляду гэтага пытаньня. За 1563-68гг. Жыгімонт Аўгуст правёў 6 соймаў па дзяржаўна-прававым пытаньням і падрыхтоўцы Уніі. У 1563г., Жыгімонт Аўгуст выдае знакамiты Віленскі прывілей, які ўраўноўваў у правах каталікоў, праваслаўных і пратэстантаў – дэкларацыю талеранцыі Залатога веку, уключаную ў якасці прэамбулы ў Статут ВКЛ-1566. На Віленскім Сойме-1566 быў зацверджаны Другі Статут ВКЛ, падрыхтаваны камісіяй на чале з Астафіям Валовічам, які пашыраў правы шляхты.

Гродна. Картмаксiмум з маркай «Герб Гродна», выдадзены ў 2006 г.

На картмасiмуме марка «Старажытны Герб Гродна» (1994)- Алень Сьвятога Губэрта, які скача праз плот 91540), як сымбаль свабоды.

У цэнтры паштоўкі дэталёвая гравюра Адэльгаўзера-Цюнта (лац.: «Vera designatio urbis in Littavia Grodnae» – «Сапраўднае апісаньне горада Гродна ў Літве») з выданьня Георга Браўна і Франца Хагэнберга «Атлас гарадоў зямнога сьвету» (1575). Асноўны сюжэт гравюры – сустрэча маскоўскага пасольства на чале з Фёдарам Умным-Колычавым з гаспадарскім маршалкам Вялікага Княства Літоўскага Астафіем Валовічам, ураднікам караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста ў ліпені 1567 г. ў прадмесьці Гародні на левым беразе Нёмана – выкананы на фоне падрабязнай панарамы горада.

Яшчэ на паштоўцы знаходзяцца: Катэдральны сабор Сьвятога Францыска Ксавэрыя (Фарны касьцёл) – катэдральны сабор Гродзенскай дыяцэзіі (левы ніжні кут у мэдалёне). Адзін з трох храмаў Беларусі, якія носяць ганаровы тытул малая базыліка. Вышыня вежаў храма – 30 мэтраў. На адной з іх разьмешчаны гадзіннік – з найстарэйшых дзеючых гадзіннікаў ва Усходняй Эўропе. Сафійскі Сабор (Фара Вітаўта) на вуліцы Замкавай...

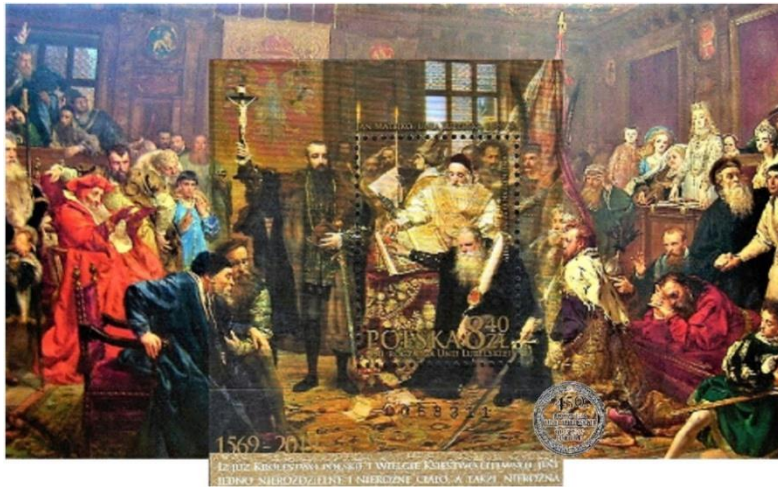
За Унію былі як польскі так і літоўскі бок, але на розных умовах. Польскі бок настойваў на стварэньні адзінай дзяржавы. Літоўскія паслы на чале з Мікалаем Радзівілам Чорным рашуча стаялі за захаваньне незалежнасьці Вялікага Княства.

500-годзьдзе нараджэньня Мікалая Радзівіла Чорнага.

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2015

Калі 10 студзеня 1569 г. у Любліне сабраўся супольны сойм, дэлегаты ВКЛ у знак пратэсту, пакінулі паседжаньне. Жыгімонт Аўгуст прыняў польскі бок і, карыстаючыся ўладай Вялікага Князя Літоўскага перадаў Польшчы Падляшша, Валынь і Кіеўшчыну, апіраючыся на тое, што тамтэйшая шляхта не была такой прынцыповай і пагадзілася на далучэньне. Зьнясіленая вайною Вялікае Княства страціла амаль палову тэрыторыі і ўжо ня мела выбару. Дэлегаты вярнуліся на сойм. 1 ліпеня 1569 быў абвешчаны Акт стварэньня Рэчы Паспалітай Двух Народаў – фэдэрацыі Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага.

Ян Матэйка, Люблінская Ёнія, Нацыянальны музей у Варшаве. На картмаксімуме блёк 450 гадавіна Люблінскай Уніі, выдадзены поштай Польшчы ў 2019 г.

Ян Матэйка вырашыў апублікаваць момант прыняцця дэпутатамі прысягі. Кароль Жыгімонт Аўгуст стаіць пасярод сходу. У паднятай руцэ ён трымае распыцце. Манарха атачаюць прыхільнікі Уніі, а таксама яе праціўнікі (напрыклад, Мікалай Радзівіл Руды). Мастак, каб падкрэсліць, што важныя гістарычныя падзеі - гэта мноства расыягнутых у часе дзеянняў многіх асобаў, змясціў на карціну людзей, якіх па розных прычынах не было ў Любліне 1 ліпеня 1569. На карціне адлюстравана мінулае, імгненне падзеі і будучыня. Таму на ёй знаходзяцца гістарычныя постаці тых, хто падрыхтоўваў Унію і каму накіравана было рэалізоўваць ідэі, закладзеныя ў Уніі, і хто быў супраць. Ян Матэйка даў нам магчымасць убачыць усю палітычную эліту дзвюх вялізарных дзяржаў у адным месцы ў адзін час.

На пярэднім пляне справа на каленях стаіць князь Мікалай Радзівіл Руды з аголеным мячом, які сімбалізуе нязгоду і будучую барацьбу за незалежнасць ВКЛ. Радзівіл быў адзіным літоўскім дэпутатам, які не падпісаў Акт аб Уніі. Справа стаіць у каралеўскім уборы Ганна Ягелёнка, сястра Жыгімонта Аўгуста і будучая жонка Стэфана Баторыя. Яе не было на ўрачыстасці, але яна тут з'яўляецца сімбалам працягу дынастычнай палітыкі Ягелонаў. Ёўлева ад караля на пярэднім пляне сасылізуў з крэсла віленскі біскуп Валяр'ян Пратасевіч. Па стане здароўя і старасці ён не прысутнічаў у Любліне. Абраны ў дасяпехі і гусарскія крылы стаіць ваявода Брацлаўскі (1566-1571), палявы гетман Літоўскі (1567-1571), князь Раман Сангушка як сімбаль будучых вайсковых перамог.

Акт Люблінскай Уніі стаў кампрамісным варыянтам пагаднення двух процілеглых лягераў. Абедзве дзяржавы захоўвалі свой сувэрэнітэт, адміністрацыйны лад арганізацыю дзяржаўнага кіравання, грашовую і мытную сыстэмы, заканадаўства, армію, дзяржаўную мову і сімболіку.

Люблінская Унія (1569). Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2005

Люблінскі акт прадвызначыў ня толькі лёс двух дзяржаў, але і чатырох этнічных народаў, якія насялялі Рэч Паспалітую. Супольная дзяржава, створаная прадстаўнікамі сучасных беларускага, літоўскага, польскага і ўкраінскага народаў у Любліне, праіснавала чатыры стагоддзі і ня мела сабе роўных у Эўрапейскай гісторыі.

Праз тры гады пасля падпісання Уніі ў 1572 г. Жыгімонт Аўгуст памёр не пакінуўшы нашчадкаў. На ім скончылася мужчынская галіна дынастыі Ягелонаў. У сваім палітычным тастамэнце раіў шляхце прытрымлівацца хаўрусу з Францыяй і абраць на пасады Караля і Вялікага Князя французскага прынца. Але ў гэты час уся Эўропа была шакаванай падзеямі ночы Святога Баўтарамея, калі ў Францыі было забіта каля 50 000 гугенотаў за тое, што яны не каталікі. Каб запабегчы такіх падзей у ВКЛ Мікалаем Радзівілам Рудым, Астафеем Валовічам і Паўлам Пацам былі распрацаваны нормы па абмежаваньні ўлады караля і яго абавязкам забяспечваць рэлігійны мір у краіне. Толькі пасля таго, як кандыдат на караля малодшы брат караля Францыі Генрых Валуа пагадзіўся з гэтымі нормамі, ён стаў упершыню абраным Каралём Польшчы і Вялікім Князем Літоўскім.

Генрык Валуа (1551-89) Кароль Польскі і Вялікі Князь Літоўскі (1573-74).

Ян Матэйка (1838-93). Шэраг Каралёў і Князёў Польскіх (1890-92). Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1998 г.

Гэтыя нормы атрымалі назву Генрыхаўскія артыкулы. Іх можна назваць канстытуцыйнымі нормамі, якія акрэсьлівалі палітычны і грамадзкі лад дзяржавы. Гэтыя нормы давалі права шляхце пры нязгодзе з рашэннямі сойму ці караля свараць канфэдэрацыю супраціву (рокаш) для вырашэння сваіх праблемаў. Акрамя таго з 1589 г. кожны прадстаўнік сойму валодаў правам «лібэрум вета» («свабоднай забароны»): дастаткова каб хоць адзін з паслоў не быў згодны з пастановай сойму, яна не прымалася. У выніку шмат соймаў у другой палове XVII – XVIII стагоддзя былі сарваныя накладаннем «лібэрум вета». У выніку гэтыя нормы ў далейшым прывялі да дрэнных наступстваў ва ўмовах маскоўскай агрэсіі Але, як толькі Генрык Валуа даведаўся аб сьмерці свайго брата Караля Францыі, ён у чэрвені 1574 г. уцёк з Кракава, каб стаць Каралём Францыі. Аднак амаль пяцімесячнае знаходжаньне Генрыху ў Польшчы заклала юрыдычныя нормы, якія праіснавалі да 18 стагоддзя.

Зноў пачалося безкаралеўе. Бязьлітасныя драпежнікі Івана Жахлівага на той момант захапілі Полацк, рабавалі і забівалі насельніцтва. Шляхта хацела бачыць на троне спрактыкаванага палкаводца і мудрага дыпламата.

Стэфан Баторый. Манарх, які перамог Івана Жахлівага

Раўнапраўныя дзяржавы

У 1576 Вялікім Князем Літоўскім і Каралём Польскім быў абраны вугорац Іштван Баторы (Стэфан Баторый), якога ў нас называлі Сьцяпанам Батурам (1533-1586).

Баторы Іштван (1571 – 1576) Князь Трансільваніі.

Марка пошты Вэнгрыі, выдадзеная ў 1992

Батура быў высокі, меў мужны выгляд, смуглы твар, зьлёжку выпуклыя скулы, добра акрэсленыя бровы, цёмныя вочы, нізкі лоб і зьлёжку прарэджаныя валасы. Сьцяпан Батура пагадзіўся з усімі патрабаваннямі шляхты Вялікага Княства і сваім першым Прывілеям ад 8 ліпеня 1576 цалкам адмяніў усе пастановы Люблінскага Сойму, што прыніжалі годнасьць гаспадарства ВКЛ. Перад Сьцяпанам Батурам таксама быў пастаўлены абавязак ажаніцца на Ганьне Ягелёнцы, дачцэ Жыгімонта Старога, бо былі спадзевы на працяг дынастыі Ягелёнаў. Граматай ад 29 ліпеня 1579 вызнаў, што Каралеўства Польскае і Вялікае Княства Літоўскае лічацца раўнапраўнымі дзяржавамі ў складзе фэдэрацыйнай дзяржавы, агульныя соймы склікаць паводле чаргі, то ў Вялікім Княстве, то ў Кароне. Батура зацьвердзіў у 1581 найвышэйшы апэляцыйны суд – Трыбунал Вялікага Княства на ўзор Кароннага Трыбуналу. Стварэньнем Галоўнага трыбунальскага суду завяршылася фармаваньне сыстэмы найвышэйшых органаў дзяржаўнай улады ў Вялікім Княстве.

Сьцяпан Батура (1533-1586) Вялікі Князь Літоўскі (1576-1586),

*Кароль Польскі (1575-1586). Ганна Ягелёнка (1523-1596). Вялікая Княгіня Вялікага
Княства Літоўскага, Каралева Польшчы Ганна.*

Маркі пошты Польшчы, выдадзеныя ў 1998 г.

400 гадавіна Кароннага Трыбуналу.

Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1979 г.

Стары (Верхні) Замак. Картмаксімум пошты Беларусі, пагашаны ў 2005 г.

У 1582 г. Сыцяпан Батура ўвёў у Рэчы Паспалітай грыгарыянскі каляндар, якім мы карыстаемся сёння. Сваю рэзідэнцыю трымаў у Горадні, у Старым замку. Пры ім у Горадні праходзіў кожны трэці сойм.

Бліскучыя ваенныя перамогі

Разабраўшыся з унутранымі праблемамі, Стэфан Баторый у 1579 заняўся плянаваннем перамогі над Маскоўскай дзяржавай у «Лівонскай вайне», якая цягнулася ўжо дваццаць другі год і якую вёў Іван Жахлівы, першы цар «усея Русі». Сабраўшы войска і атрымаўшы грошы на вядзеньне вайны, Стэфан Баторый правёў тры бліскучыя ваенныя кампаніі як на захопленай непрыяцелем тэрыторыі Рэчы Паспалітай, так і на тэрыторыі Маскоўскай дзяржавы. У 1579 у выніку трохтыднёвай аблогі расійскі гарнізон Полацку здаўся. Наступная ваенная кампанія была праведзена ў 1580 ужо на расійскай тэрыторыі. Войскі Стэфана Баторыя здабылі крэпасці і гарады Усвяты, Веліж, Вялікія Лукі, Невель і шэраг іншых, што дазволіла адрэзаць групоўку непрыяцеля, якая знаходзілася на тэрыторыі Лівоніі, ад асноўных сілаў.

У 1581, Батура рушыў на Пскоў. Штурм горада не ўдаўся, але і гарнізон гэтай крэпасці ўжо не быў здольны трымацца далей. 15 студзеня 1582 Маскоўскае княства і Рэч Паспалітая падпісалі Ям-Запольскае перамір'е. Інфлянты адышлі да Рэчы Паспалітай.

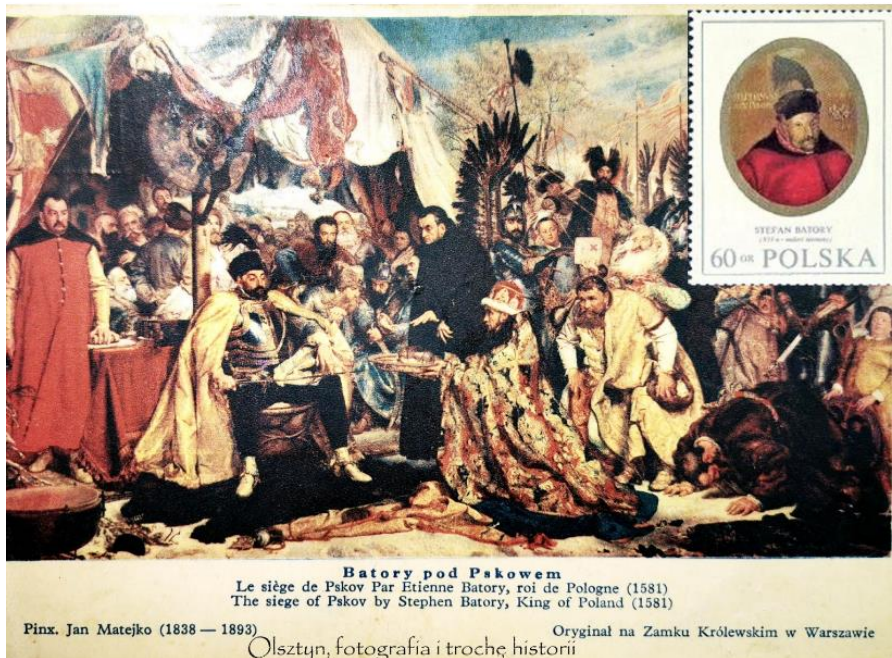

Сыцяпан Батура-Вялікія Лукі-1580.

Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1938 г.

На марцы адлюстраваны эпізод: Сыцяпан Батура надае шляхецтва селяніну Кашпру Вялоху пад Вялікімі Лукамі ў 1580 за мужнасьць, праяўленую пры ўзяцьці гэтага горада.

Дзьве важныя падзеі: пасланьне маскоўскіх баяраў пасля захопу крэпасьці Вялікія Лукі ў 1580 годзе, прынятае Сцяпанам Батурам, і перамір’е ў Запольскім яме ў 1582 аб’яднаў у сваёй працы “Батура пад Псковам” Ян Матэйка(1872).

Батура пад Псковам (1581). Нацыянальны музэй ў Варшаве. Карціна Яна Матэйка на паштоўцы з 1932. Сыцяпан Батура (16 век нязнаны мастак).

Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1970 г.

Матэйка на адным палатне адлюстроўвае некалькі падзей Польска-Рускай вайны за Лівонію (тэрыторыя сучаснай Латвіі) 1579-1582 гадоў. Падчас яе кароль Стэфан Баторый некалькі разоў прымаў паслоў цара Івана IV Грознага, а таксама капітуляцыю камандзіраў захопленых рускіх крэпасцяў – Полацка і Вялікіх Лук, якая завяршыла вайну перамір’ем у Запольскім яме (1582), аднавіла Лівонію Рэчы Паспалітай і спыніла экспансію Расіі ў Прыбалтыку на больш чым 100 гадоў. Аднак па задуме Матэйка ваенныя экспедыцыі Баторыя былі сымблямі нявыкарыстанай перамогі.

Баторый і канцлер Ян Замойскі, Смаленскі ваявода Філон Кміта Чарнобыльскі і саноўнікі, якія сабраліся ў намёце, відавочна ўзважваюць рашэнне, прыняць даніну павягі і заключыць перамір’е або працягнуць вайну і канчаткова разбурыць моц Расеі? Маскоўскія

баяры прапануюць каралю хлеб у знак міру і з напругай чакаюць адказу. Папскі дыплямат Пассевіна (Antonio Possevino), які стаіць перад імі, пасярэднік ад рукі папы, мабыць, падтрымлівае просьбы маскоўцаў. Гусар-гетман Станіслаў Жалкеўскі-выцягвае шаблю, гатовую да далейшага бою. Ногі цара ўладна спачываюць на мядзведжай шкуры, верагодна, гэта намёк на «паўночнага мядзведзя» – Расею. Каб не было ніякіх сумневаў, побач з скурай ляжыць маскоўскі сыцяг, які сымбалізуе зрынутага ворага.

У 1583 Вялікі Князь Літоўскі і Кароль Польскі Сяцяпан Батура рэглямэнтаваў працу пошты і надаў ёй галоснасьць, рэгулярнасьць, адзіныя зборы, устанавіў розныя платы за перасылку лістоў рознай вагі.

Рэглямэнт працы пошты (1583). Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2001 г.

Вялікі Князь Літоўскі Сяцяпан Батура 1583 у зацьвердзіў паштовы маршрут «Кракаў – Варшава – Горадня – Вільня».

Старажытныя паштовыя маршруты.

Марка пошты Беларусі, выдадзеная ў 2020 г.

На фоне карты намаляваны ганец, які трымае ў руках падарожны ліст – спецыяльны праязны дакумент, у якім адзначалася дата, час і кірунак ад'езду ганца. Да паштовай маркі прымяняецца тэхналогія дапоўненай рэальнасці: пры наведзенні на паштовую марку камеры смартфона з запушчаным прыкладаннем AR MARKA BELARUS з'яўляецца спецыяльна створаны сцэнарыі.

Вялікі князь быў не толькі здатным дыпламатам і рэфарматарам, але і мэцэнатам, апекуном навукі. Высока цэнячы створаную езуітамі агульнаэўрапейскую сыстэму адукацыі, ён падтрымліваў дзейнасць Таварыства Ісуса ў Вялікім Княстве. У часы Батуры была заснаваная першая ў дзяржаве вышэйшая навучальная ўстанова – Віленская акадэмія, а затым Полацкі калегіум. Мудры палітык, выдатны дзяржаўны дзеяч і здольны военачальнік, Сцяпан Батура зрабіў значны ўнёсак ва ўмацаванне Рэчы Паспалітай, спрыяў падняццю ейнага аўтарытэту ў Эўропе. Перамогі войска, якім камандаваў Стафан Баторый, уратавалі Вялікае Княства Літоўскае ад спусташэння і зруйнавання, ад жахаў Івана Жыхлівага. Хоць 24-гадовая Лівонская вайна скончылася паражэннем Масквы, аднак Баторый не быў задаволены яе вынікам. Ён пачаў рыхтавацца да новай вайны, але не паспеў яе пачаць. Стэфан, з Божай ласкі кароль польскі, вялікі князь літоўскі, рускі, Прускі, Мазавецкі, жмудскі, Кіеўскі, Валынскі, Падляскі, Лівонскі, а таксама князь Трансільванскі памёр у Горадні падчас падрыхтоўкі наступнае вайны з Маскоўскай дзяржавай. У звязку з тым, што паміж прыдворнымі мэдыкамі ўзнікла спрэчка пра прычыны яго сьмерці, 14 снежня 1586 году ў Горадні правялі першае на тэрыторыі Ўсходняй Эўропы анатамаванне ягоных парэшткаў.

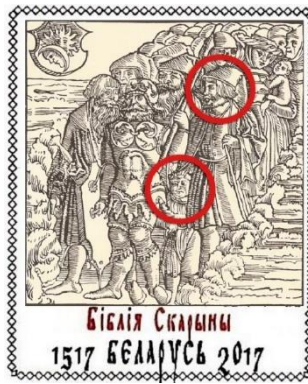
Рэфармацыя і контррэфармацыя

каб дасканалым быў чалавек Божы

(2 Цім. 3:16–17)

*Сярод эпідэміяў і войнаў Сярэднявечча, на тле разлажэння папства, гандлю індальгенцыямі, памнажэння ерасяў і акультызму, з узяццём туркамі Другога Рыму, Канстанцінопалю, і адкрыццём Калюмба Новага Сьвету Рэфармацыя выбухнула масавым пакаяньнем, вяртаннем да веры і духовым перараджэннем цэлых народаў.
(Павал Севярынец)*

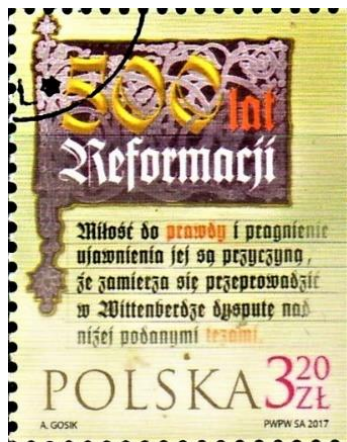
Спачатку ўзьнікла ДУМКА - «каб дасканалым быў чалавек Божы», наступным было СЛОВА-Біблія для Народу і прыйшоў час СПРАВЫ. А 6 жніўня 1517 у Празе Францішак Скарына, які называў сябе «сынам із славнаго града Полоцка», «літванус», трымаў у руках выданую ім першую друкаваную беларускую кнігу – «Псалтыр». Так быў закладзены камень у фундамент Рэфармацыі ў Вялікі Княстве Літоўскім.

«Ісус Навін вядзе людзей Ізраілевыя чэре Іордан». Тытульны ліст кнігі «Ісус Навін». Налепка, з ліста Гравюры Скарыны, выдадзенага ў 2017 годзе на сродкі Міжнароднага грамадзкага аб'яднання Згуртаваньне Беларусаў сьвету «Бацькаўшчына» і Беларускага Інстытуту Навукі і Мастацтва (БІНІМ) у Нью-Ёрку

Кружкамі пазначаны партрэты маленькага Скарыны і яго бацькі Лукі. «Ззаду Лукі стаіць маладая жанчына зь дзіцем на руках. Гэта можа быць ягоная маці з маленькай сястрой будучага першадрукара. Але побач зь ёй больш старая жанчына з дакладна Скарынавым носам – тонкім, з гарбінкай, апушчаным уніз. Гэта можа быць ягоная бабуля па маці. Гэта можа быць уся сям'я Францішка Скарыны! Два дзеда, дзьве бабулі, бацька, маці і брат Іван з жонкай і маленькім сынам Раманам» Сяргей Абламейка, РС.

У гэтым жа 1517 годзе 31 кастрычніка ў Вітэнбэргу Марцін Лютэр скончыў сваю пропаведзь, зачытаўшы 95 тэзісаў, якія зьмянілі сьвет.

500 гадоў Рэфармацыі. Марка пошты Польшчы, Выдадзеная ў 2017 г.

На марцы напісаны першы з 95 тэзісаў Марціна Лютэра: «Любоў да ісьціны і жаданьне раскрыць яе зьяўляюцца прычынай таго, што маецца намер правесыці ў Вітэнбэргу дыспут над ніжэйзгаданымі тэзісамі».

Надрукаваўшы ў Празе 23 Кнігі Бібліі тыражом ад 500 да 1000 экзэмпляраў кожнай, вясною 1520 г. Францішак Скарына, наладаваўшы фуры ўсім неабходным для тыпаграфскай справы, вырушыў ад выязных варот Прагі да ўязных варот Вільні...

Белпошта выпусьціла паштовы блёк 500-годдзе Беларускага кнігадрукаваньня. У аснове маркі – старонка з Псалтыру з гравюрай «Цар Давід зьвяртаецца з псальмамі да Бога Саваофа». На полі блёку Скарына з кнігай «Песня цара Давыда еже славуть Псалтырь» каля друкарскага станка.

500-годдзе Беларускага кнігадрукаваньня. Псалтыр. Францішак Скарына.

Блёк пошты Беларусі, выдадзены ў 2017 г.

У моры песень ёсьць песьні прысьвечаныя Богу. Яны запісаныя ў Кнізе мудрасьці – Псалтыру. У Празе чума і скончыліся грошы. Але ці гэта галоўная прычына ад'езду? Скарына лічыў што і Полацк і Вільня зачкаліся яго, як і ён сумаваў і марыў аб Радзіме. Марыў у Вільні пачаць з музыкі і залатарогага аленья шчасьця.

16 красавіка 2015 года Міністэрства сувязі і інфарматызацыі Рэспублікі Беларусь выпускае ў зварот Канвэрт Першага Дня з застасаваньнем спэцгашэньня адпаведным штэмпэлем з гербам Францішка Скарыны. На марцы Францішак Скарына трымае ў руках Псалтыр – першую надрукаваную ім кнігу. На стылізаванай старонцы знакаміты тэкст з 3 прадмовы да «Кнігі Юдзіф»: «Як зьвяры, што блукаюць у пушчы, ад нараджэньня ведаюць сховы свае, як птушкі, што лётаюць у наветры, помняць гнёзды свае, як рыбы, што плаваюць у моры

і ў рэках, чуюць віры свае і як пчолы бароняць вульлі свае – гэтак і людзі да месца, дзе нарадзіліся і ўзгаданы ў Бозе, вялікую ласку маюць».

Францыск Скарына.

Канвэрты першага дня, выдадзены поштай Беларусі ў 2015 г.

На канвэрце гравюры Полацку – дзе нарадзіўся першадрукар, Кракава – дзе ён вучыўся, Прагі – дзе распачаў друкаваньне Бібліі і Вільні – дзе завяршыў сваю друкарскую справу.

У сталіцы Вялікага Княства Вільні

Ён будзе ў Вільні друкаваць-ціснуць акафісты, каноны, каб сьпявалі гусляры, дзяўчаты і хлопцы, а яшчэ падарожнікі, дастаўшы з кішэні Малую падарожную кніжку. Праз два гады ў 1522 г. Скарына трымаў у руках сваю мару. Малая падарожная кніжка гатова!

«Малая падарожная кніжка». Франьцішак Скарына. Вільня (1522).

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2022

У 1525 г. годзе былі надрукаваныя «Деанія і посыланія Апостольская», якія складаліся з 4 частак: Дзеянні Апосталаў, 7 саборных лістоў (3 — Пятра, 3 — Іаан, 1 — Іуды), 14 лістоў апостала Паўла, «Саборнік». Да 480-й гадавіны беларускага кнігадрукавання была выпушчаная цудоўная серыя буйнафарматных марак, аформленых мастаком Міколам Рыжым. Чатыры мініяцюры серыі апавядаюць аб розных перыядах жыцця і дзейнасці Францішка Скарыны. На марках намалёваныя старажытны Полацк-горад, дзе нарадзіўся Францішак Скарына; сярэднявечны Кракаў-месца вучобы асветніка; старадаўняя Прага і Вільня – гарады, дзе праходзіла выдавецкая дзейнасць першадрукара. На мініяцюрах – гравюра 1517, помнік Францішку Скарыну ў Полацку, старонкі скарынаўскіх кніг – «Бібліі» і «Апостала», друкаваны станок і тэкст «480 гадоў Беларускага кнігадрукавання». Выдадзены таксама Канвэрт «Першы дзень» з выявай старадаўняга друкарскага станка з юбілейным тэкстам на картушы. Малюнак вячаюць літары «Ф. С.». У дзень юбілею, 7 верасня 1997, на галоўнай пошце Менска праводзілася спецгашэнне. На юбілейным штэмпелі малюнак: на фоне герба Скарыны юбілейная дата, літары «Ф. С.» і тэкст «Р. А. “Белпошта” 7.09.97. Мінск-50. 480 гадоў беларускага кнігадрукавання».

Канвэрты першага дня “480 гадоў Беларускага кнігадрукавання” з юбілейнымі маркамі, выдадзеныя поштай Беларусі ў 1997 г.

Веліч подзьвігу Францішка Скарыны

“Францішак Скарына – бясспрэчны лідэр беларускае гісторыі. Ключавая асоба нацыянальнай ідэі, адзін з правадыроў агульнаеўрапейскага хрысціянскага Абуджэння XV-XVI стст – як Мікелянджэла, Калюмб або Лютэр. Перакладнік, пісьменьнік, філэзаф, лекар – першы сярод усходніх славянаў доктар мэдычных навук – мастак і батанік, місіянер і патрыёт, урэшце рэшт, палымяны нашчадак Ісуса Хрыста.” (Павал Севярынец)

ПАТОП – НЕВЯДОМАЯ ВАЙНА 1654-1667. Колькасць насельніцтва краіны скарацілася больш як удвая – з 2,9 да 1,4 млн. чалавек. Спатрэбілася 125 гадоў, каб насельніцтва Беларусі дасягнула ўзроўню сярэдзіны XVII стагоддзя Пра Скарыну амаль на 300 гадоў забыліся. І толькі ў пачатку XX стагоддзя ў Празе чэскі славіст Ёзэф Даброўскі вярнуў імя Скарыны для грамадства. У Беларусі пачалі казаць аб Скарыну толькі ў 1920-я гады. З таго часу яго жыццё і асветніцкая дзейнасць адлюстраваны ў навуковых працах, жывапісу, тэатры і кіно..., таксама ў мастацкай разнастайнасці філіялістычных мініячюр.

Вельмі сымбалічным з'яўляецца выданне першай Беларускай маркі менавіта з партрэтам Скарыны. Для незаангажаванага чалавека такая падзея, як выданне першай паштовай маркі краіны, выглядае нязначнай, бо ён не ведае, што гэты маленькі кавалачак паперы – паштовая марка – уводзіць краіну ў каталёгі цэлага свету, становіцца сымбалам трываласці народу, сведчаннем яго існавання.

Партрэт Францышка Скарыны. Марка выдадзена Ўрадам БНР у 1918 годзе. Беларуская паштовая марка №1.

Толькі адну кнігу Скарына выдаў двойчы, і толькі адна прадмова была ім перадрукаваная двойчы. Гэтая кніга – Псалтыр, гэтая прадмова – «Прадмова да Псалтыру». «Прадмова да Псалтыру» пачынаецца словамі з 2-га пасланьня апостала Паўла да Цімафея (2 Цім. 3:16–17): «Усё Пісаньне натхнёна Богам і карыснае для навучання, дакору, выпраўленьня і ўздаваньня ў справядлівасьці, каб дасканалым быў чалавек Божы, настаўлены на ўсякае добрае дзеянне»). Нездарма галоўны ўваход Нацыянальнай бібліятэкі ў Менску сымбалічна выкананы ў выглядзе раскрытай кнігі з словамі з Прадмовы да Псалтыру Францыска Скарыны «Каб быў дасканалым Божы чалавек» на 19 мовах свету.

Веліч подзьвігу Францышка Скарыны ў злучэньні ДУМКІ, СЛОВА І СПРАВЫ. Ён ня толькі вучыў, але ўсім жыццём паказаў узор дзейснай практычна-карыснай любові да Радзімы і Народу. Скарына сваёй дзейнасьцю падрыхтаваў зьмены ў сьвядомасьці і характары мысьленьня суайчыньнікаў і заклаў асновы Рэфармацыі ў ВКЛ. Праз 100 гадоў архімандрыт

Антон Сялява пісаў: «Перад Уніяй быў Скарына, ерэтык гусіт, каторы для вас друкаваў у Празе кнігі па-руску». Калі місіянэрам павёз сваю Біблію ў Маскву, усе кнігі былі спаленыя, як ерэтычныя з уплывам ідэяў Лютэра.

Падзеі Рэфармацыі ў Вялікім Княстве

Ідэі Рэфармацыі былі прывабнымі для ўсіх сацыяльных колаў і найбольш пашырыўся, калі да рэфармацыйнага руху далучыліся дзяржаўныя і палітычныя дзеячы, багасловы, філэзафы, пісьменьнікі і паэты... Гісторыкі лічаць пачаткам Рэфармацыі ў Вялікім Княстве, калі яе ачоліў у Мікалай Радзівіл Чорны, заснаваўшы ў 1553 у Берасьці першы Кальвінскі збор.

Мікалай Радзівіл Чорны (1515-1565).

Марка пошты Беларусі, выдадзеная ў 1996 г.

Радзівіл Чорны падобна да Францішка Скарыны спалучаў думкі са словам і справай. Ён склаў і выказаў праграму сваіх дзеянняў дзеля рэформы царквы. У гэтай праграме між іншым будаваньне кальвінскіх храмаў, друкаваньне кніг, увядзеньне ў практыку вядзеньня службы роднай мовы: «...я так лічу: на якой мове кожны народ здольны спасьцігаць таямніцы Слова Божэга, на той мове трэба праводзіць сьвятыя царкоўныя набажэнтствы». У XVI стагодзьдзя Нясьвіж – рэзыдэнцыя магнацкага роду Радзівілаў – стаў адным з галоўных цэнтраў Рэфармацыі (кальвінізму) у Вялікім Княстве Літоўскім.

*Нясвіж. Канвэрт першага дня (КПД),
выдадзены поштай Беларусі ў 2008 г.*

На марцы са спэцгашэньнем герб Нясвіжа нададзены гораду Вялікім Князем Літоўскім Стэфанам Баторыем 23 красавіка 1586. На малюнку фрагмэнт карты Вялікага Княства Літоўскага, створанай Тамашам Макоўскім у 1613, Нясвіская ратуша – помнік архітэктуры Беларусі XVI-XVIII стагодзьдзяў, Нясвіскі Фарны касьцёл – першы на тэрыторыі Рэчы Паспалітай і другі ў Эўропе барокавы касьцёл, родавая пахавальня князёў Радзівілаў (1584–1593, Ян Марыя Бернардоні). У Нясвіскай друкарні Мікалая Радзівіла Сымон Будны ў 1562 выдае «Катэхізіс» і «Аб апраўданьні грэшнага чалавека перад Богам» на «русінскай» (пратабеларускай) мове. «Слушныя бо рэч ест, абы вашы княжыцкія мілосьці того народу язык міловаті рачылі...» – запісана ў прадмове да «Катэхізісу».

*Сымон Будны (1530-1593) з «Катэхізісам» у руцэ. Помнік у Нясвіжы (1982). Канвэрт
пошты Беларусі, выдадзены ў 2012 г.*

На марцы старонка «Катэхізісу» і напіс: «450-годзьзе выданьня С. Будным у Нясвіскай друкарні «Катэхізіса». На малюнку канвэрта ўдалечыні Касьцёл Божага Цела ў Нясвіжы (1587–1593), збудаваны па праекце італьянскага архітэктара Яна Марыі Бернардоні па фундацыі Мікалая Крыштофа Радзівіла Сіроткі.

Паўсюдна пачалі будавацца Кальвінскія зборы. У 1577 уладальнік Заслаўя князь Ян Глябовіч распачаў будаваньне збору на тэрыторыі замка ў Заслаўі. Яшчэ ў 1572 Ян Глябовіч запрасіў сюды Сымона Буднага. Пры кальвінскім зборы існавала школа, дзе маглі навучацца дзеці розных станаў.

Кальвінскі збор у Заслаўі (1577).

Картмаксімум з маркай, выдадзенай поштай Беларусі ў 1992 г.

У 16 стагодзьдзі адбываўся ўздым гаспадаркі і культуры. Для засяленьня і ўвядзеньня ў гаспадарчы зварот пусташаў выдаваліся прывілеі, паводле якіх пасяленцы на спустошаных землях вызваляліся («аслабаныліся») ад падаткаў на тэрмін да 20 гадоў. Так узьніклі паселішчы з назвай «слабада», «воля», «волька».

18 кастрычніка 1558 г. Жыгімонт II Аўгуст выдаў загад аб паштовай справе. Пошта Рэспублікі Польшча лічыць гэтую дату днём свайго заснаваньня. У 1562, калі начальнікам пошты польскай быў прызначаны Крыштаф Таксіс з славутага роду Турн-Таксісаў, была ўведзена ў дзеянне «траса літоўская» на лініі: Кракаў – Вільня. Траса гэтая пераадольвалася за 7 дзён.

У 1562 г. уведзена ў дзеянне рэгулярная паштовая траса Вільня – Кракаў.

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 1998 г.

Можна казаць, што ў 70–80 гады 16 стагодзьдзя Вялікае Княства дыхала Рэфармацыяй. Вакол храмаў і манастыроў паўставалі праваслаўныя брацтвы, якія далучалі да руху веруючых з ліку рамесьнікаў, гандляроў, дробных шляхціцаў. Дзейнасьць брацтваў была скіравана на дабрачынную дапамогу, разьвіцьцё адукацыі, апекаваньне над хворымі, калекамі і сіротамі.

Асаблівая місія роду Астроскіх праявіліся ў дзейнасьці князя Канстанціна (у хрышчэньні Васілія) Астроскага (1526–1608) – сына найвышэйшага гетмана. Астроскі быў найбольш значнай асобай сярод міран у справе ўладкаваньня Праваслаўнай Царквы. У сваіх уладаньнях Астроскі заснаваў больш чым 600 цэркваў і 20 манастыроў, пры многіх з іх дзейнічалі шпіталі і школы. Ён заснаваў школы ў Тураве і Слуцку, Уладзіміры-Валынскім і Львове.

Князь Канстанцін (у хрышчэньні Васіль) Астроскі (1526–1608).

Блёк пошты Беларусі, выдадзены ў 2008г.

На блёку: Канстанцін-Васіль Астроскі (фрагмэнт карціны канца 16 стагодзьдзя) Острозькій краэзнавчій музэй; тытульны ліст Астроскай Бібліі (1581); Герб князя Астроскага з Бібліі 1581.

Астроская Біблія – гэта першы поўны і лепшы для свайго часу пераклад Бібліі на царкоўнаславянскую мову. Кніга была надрукавана Іванам Фёдаравым у Астрогу ў 1581 (1580?) па ініцыятыве і на сродкі князя Канстанціна Астроскага.

Іван Фёдараў сумесна з Пятром Мсьціслаўцам выдаў у 1564 годзе ў Маскве першую друкаваную кнігу ў Масковіі – «Апостал». У 1566 годзе, з-за перасьледаў з боку вышэйшага духавенства і баярства эміграваў у Вялікае Княства Літоўскае, дзе ў мястэчку Заблудаве Гарадзенскага павету (зараз Беластоцкае ваяводзтва ў Польшчы) у маёнтку гетмана Рыгора Хадкевіча заснаваў друкарню, дзе ў 1568–1569 Іванам Фёдаравым і Пятром Мсьціслаўцам

было надрукавана «Эвангелье вучыцельнае» — зборнік гутарак і павучанняў з тлумачэннем Эвангельскіх тэкстаў і другія выданні.

Іван Фёдораў (каля 1510–1583).

Блёк пошты Расеі, выдадзены ў 2010 г.

Праславілася на ўсіх усходнеславянскіх землях школа, заснаваная каля 1576 на сродкі князя ў яго родавым памесьці Астрог. Астроская акадэмія. Са сьцен Астроскай акадэміі выйшлі вядомыя царкоўныя і грамадзка-культурныя дзеячы — пісьменьнікі — палемісты і перакладчыкі. Сярод іх Андрэй Рымша (1550 – 1595) — адзін з асноўных прадстаўнікоў старажытнай беларускай паэзіі другой паловы XVI — пачатку XVII стагодзьдзяў, заснавальнік панэгірычнага жанру.

Андрэй Рымша (1550?-1595?). Канвэрт пошты Беларусі, выдадзены ў 2000 г.

На канвэрце аўтограф аўтара малюнка мастака Міколы Купавы.

Рэфармацыя ў Вялікім Княстве адбывалася ў складаных палітычных і рэлігійных умовах наступу з Маскоўскага княства і Польскага Каралеўства. Маскоўскае княства хацела «бараніць» правы праваслаўных, Польскае каралеўства змагалася за поўнае аб'яднанне двух краін у адну.

Пачатак Контрарэфармацыі

У апошнія гады свайго ўладарання Жыгімонт Аўгуст пад ціскам каталіцкай царквы дазволіў дзейнасць езуітаў у Польшчы з 1564 году і ў ВКЛ з 1569 году, што сталася пачаткам Контрарэфармацыі. Паспрыяла Контрарэфармацыі смерць Мікалая Радзівіла Чорнага (1565), а паскорыла ўнутраная інтэграцыя Рэчы Паспалітай і наступ езуітаў. Езуіты разумелі, што найлепш паддаецца ўплыву моладзь і моладзі належыць будучыня. Адразу ў 1569 езуіты адкрылі ў Вільні сваю двухкласавую школу, а праз год – калегіюм з пяці клясаў. У 1579 Вялікі Князь ВКЛ Сьцяпан Батура Віленскаму езуіцкаму калегіюму надае статус акадэміі і ён зраўняўся ў правах з Кракаўскім універсітэтам. Першым рэктарам Віленскай акадэміі стаў таленавіты езуіцкі палеміст Пётр Скарга (1536–1612).

У 1579 г. створаны Віленскі ўніверсітэт. У імя Госпада, Амін (in nomine domini amen) – Копія Прывілея аб заснаваньні Віленскага ўніверсітэту ад 1 красавіка 1579. Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2006. Віленскі ўніверсітэт 1579-2004. Сьцяпан Батура і Пётр Скарга. Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2004 г.

Адукацыйная справа ў езуітаў была добра наладжаная, запрошаны здольныя настаўнікі з добрымі адносінамі да вучняў і бясплатная. Слава школы пачала расьці. Езуіты пачалі адчыняць калегіюмы ва ўсіх буйных гарадах Вялікага Княства. Неўзабаве пасля зацвярджэньня Віленскай акадэміі былі закладзеныя Сьцяпанам Батурам калегіюм у

Полацку (1580) і Міколам Хрыстафорам Радзівілам у Нясьвіжы (1584). Яшчэ больш хуткімі тэмпамі пачала шырыцца ў Беларусі езуіцкая адукацыя з пачатку XVII стагоддзя. Паўстаюць школы ў Смаленску (1611), Берасьці (1615), Оршы (1612), Гародні (1625), Навагродку (1637), Пінску (1638), Віцебску (1637).

Школа рабіла сваю справу. Чатыры сыны Мікалая Радзівіла Чорнага, сыны Канстантына Астроскага і большасці магнатаў Вялікага Княства перайшлі ў каталіцтва. Але езуіты не забыліся і пра дарослых. Вялікія сродкі выдаваліся на будаўніцтва касцёлаў велічнай архітэктуры з усталяваньнем выдатных арганаў, з выкананьнем чароўнай музыкі і сьпеваў. Народ вялікаю грамадой пайшоў да новага касцёлу і даў слухачоў для езуіцкіх казаньняў. У Вільні праз 5 год ад прыезду езуітаў павярнуліся ў каталіцтва каля 6000 жыхароў.

Жыгімонт Ваза – кароль двух каралеўстваў. Унія. Войны

12 сьнежня 1586 у Гародні памёр Сьцяпан Батура. Пачалася чарговая кампанія па выбары Караля і Вялікага Князя. Ганна Ягелёнка раіла абраць Жыгімонта Вазу, які быў унукам Жыгімонта I Старога, а таксама насьледным прынцам швэдзкага трону. Супраць Жыгімонта выступілі габсбурскі эрцгерцаг Максіміліян і рускі цар Фёдар. Літва, на чале з канцлерам Львом Сапегам доўга сумнявалася, чый бок заняць. Толькі 28 студзеня 1588 г. на каранацыйным Сойме Жыгімонт Ваза пагадзіўся зацьвердзіць і падпісаць трэці Статут ВКЛ, які пацвярджаў амаль поўную аўтаномію Літвы, шляхта Вялікага Княства, пераважна яшчэ кальвінская, прагаласавала за Швэдзкага каралевіча Жыгімонта, які быў выхаванцам езуітаў.

Конны партрэт караля Жыгімонта III Вазы (1566-1632). Карціна Пітэра Паўля Рубенса (1624). Нацыянальная калекцыя партрэтаў, замак Грыпсхольм. Марка пошты Швэцыі, выдадзеная ў 1998 г.

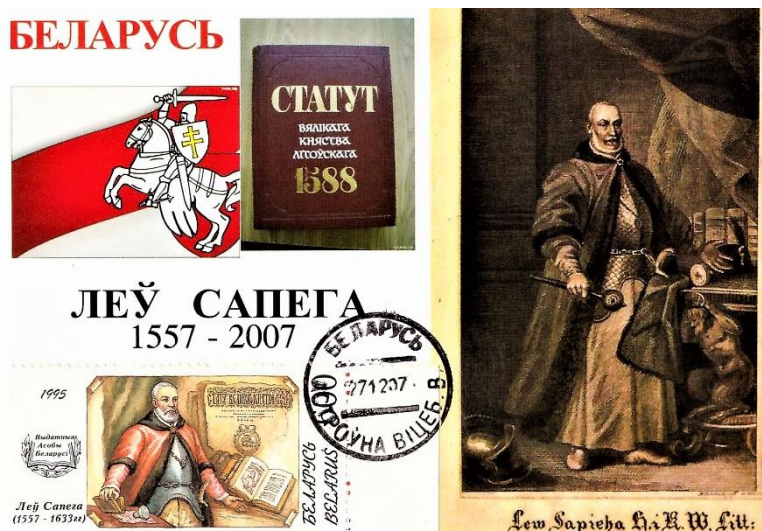

Сойм Рэчы Паспалітай пры Жыгімонце III Вазе. Гравюра (1622) Джакома Лаўро (1550–1605). Канвэрт першага дня «550-годзьдзе парлямэнтарызму Рэчы Паспалітай», выдадзены поштай Польшчы ў 2018 г.

На полі Канвэрту Рэпрадукцыя гравюры на дрэве «Кароль Аляксандр Ягелёнчык у Сойме» са Збору законаў Яна Ласкага (1499-1560).

Трэці Статут Вялікага Княства

Гэта была дзяржаватворчая падзея. Распрацоўка трэцяга Статута плянавалася з мэтай дастасавання законаў ВКЛ да патрабаванняў Люблінскай Уніі. Але стараннямі шляхты ВКЛ на чале з Астафіем Валовічам і Львом Сапегай выйшла наадварот. Статут надаваў самастойнасьць Вялікаму Княству і служыў на яго карысьць нават у няволі, бо быў канчаткова скасаваны Мікалаем I толькі ў 1840.

*Леў Сапега (1557-1633). Трэці Статут Вялікага Княства Літоўскага (1588-1840).
Картмаксимум з маркай пошты Беларусі, выдадзенай у 1995 г.*

«Мы такі маем скарб у руках, які за аніякія грошы не купіш. Кожны прыстойны чалавек павінен яго ведаць, каб сам сябе стрымліваў, нікога не крыўдзіў, дзеіў згодна пісанага права. А калі хтосьці яго пакрыўдзіць, дык ведаў, дзе шукаць абарону і лекі ад крыўды...» – напісаў Леў Сапега ў прадмове да Статуту. Ёсць у Статуце і падтрымка Рэфармацыі і Роднай Мовы: «... необычным якім языком, але своїмъ власнымъ права спісанные маем і каждого часу, чого намъ потреба ку отпору всякое кривды, ведаті можемъ...», «А пісар земскіі маець по-руску (тагачасная назва нашай Мовы – *Л.К.*) літэрамі і словы рускімі всі лісты, выпісы і позвы пісаті, а не іншымъ езыкомъ і словы». Сучасьнікі лічылі гэты Звод Законаў дасканалым.

Берасьцейская Унія 1596-1996

У 1589 Канстантынопальскі патрыярх Ерамія II абвясціў аб стварэньні Маскоўскага і ўсяе Русі Патрыярхату, які адразу высунуў прэтэнзіі на царкоўны сюээрэнітэт над польска-літоўскім праваслаўем. Паўстала рэальная пагроза ўмяшаньня Маскоўскага цара ва ўнутраныя справы Рэчы Паспалітай. Праваслаўныя біскупы ў кароне і Літве былі занепакоеныя гэтым і адрэагавалі думкай аб саюзе з Рымам. Іх мэтай стала пераканаць астатніх рускіх біскупаў у неабходнасьці заключэньня саюзу з Рымам. Гэтыя намаганьні прынеслі добрыя вынікі, шмат у чым дзякуючы клопату караля Жыгімонта III, ад імя якога дзейнічалі Каронны канцлер – Ян Замойскі і Літоўскі канцлер – Леў Сапега.

Найбольшая прапаганда ідэі царкоўнай уніі сыходзіла з боку езуітаў, якія старанна рыхтавалі яе ідэалёгічную аснову. Яшчэ ў 1574–76 езуіцкі палеміст Пётр Скарга прысьвячаў свае казані, якія ў 1577 выйшлі ў Вільні асобнай кнігай пад тытулам «Аб адзінстве касьцёла Божага пад адным пастырам».

Ян Матэйка адлюстравуе на карціне падзею, якой фактычна не было, але карціна перадае дух эпохі і трагічную будучыню Рэчы Паспалітай Двух Народаў. Матэйка дэманструе розныя рэакцыі слухачоў – ад выслухоўваньня, разуменьня, перайманьня да ігнараваньня і расьсеянасьці, якія можна заўважыць на твары Жыгімонта III Вазы. Будучы кароль Уладзіслаў IV Ваза, малады чалавек за сыпіной Жыгімонта, слухае з значна большай увагай, чым кароль – прапаведнік. Матэйка проста супрацьпастаўляе памяркоўнага сына фанатычнаму бацьку. Скарга ў позы чалавека, які нібы хоча кінуць у сабраных вялікі камень. «Пропаведзь» Пятра Скаргі сынтэтычна адлюстроўвае ўладную эліту глухой да перасьцярог. Прарочае бачаньне, прадстаўленае Пятром Скаргай, Матэйка выкарыстаў для прадстаўленьня балючай праўды аб тым, што падзеньне Рэчы Паспалітай адбылося ў значнай ступені па віне саміх магнатаў, якія былі самаўпэўненыя ў сваёй сіле, глухія да голасу сумленьня і розуму. Яны не маглі, а часам і не хацелі думаць пра дабро дзяржавы.

Казаньне Скаргі. Ян Матэйка (1864). Каралеўскі замак у Варшаве.

Картмаксімум з маркай пошты Польшчы, выдадзенай у 2012 г.

Сам князь Канстанцін Астроскі, найбагацейшы ў Рэчы Паспалітай праваслаўны магнат, шукаў шляхоў да ажыццяўлення рэформаў у мітраполіі. У 1593 г. ён пісаў уладзімірскаму епіскапу Іпацію Пацею пра неабходнасьць глыбокіх унутраных пераменаў і прасіў, заехаўшы ў Рым, «парупіцца пра злучэньне цэркваў». Астроскі выпрацаваў свой праект унівэрсальнай уніі, паводле якога праваслаўная царква захоўвала абрады і ўладаньні, а праваслаўнае духавенства ўраўноўвалася ў правах з каталіцкім, прычым абавязковай умовай такой уніі мусіла быць згода на яе ўсходніх патрыярхаў, маскоўскага цара і малдаўскага гаспадара. Але ў большасці праваслаўная і каталіцкая цэрквы Вялікага Княства імкнуліся да аб'яднаньня праз пагрозу Рэфармацыі і пагрозу з боку Маскоўскай патрыярхіі.

400 год Берасьцейскай Уніі 1596-1996.

Канвэрт першага дня пошты Ватыкану, выдадзены ў 1996 г.

У кастрычніку 1596 на царкоўным саборы ў Сьвята-Мікалаеўскай царкве ў Берасьці Унія была абвешчана і зацьверджана унівэрсалам ад 15 сьнежня 1596 Каралём і вялікім Князем Рэчы Паспалітай Жыгімонтам III Вазам.

Раскол царквы і грамадства

У суме Берасьцейскі сабор толькі ўскладніў унутраныя праблемы Рэчы Паспалітай. Жыгімонт III Ваза пацьвердзіў законныя правы толькі ўніятаў. Праваслаўе апынулася па-за законам. Адразу ж абвастрылася рэлігійная палеміка ў літаратуры, ажывіўся друк кірыліцай. Агулам з 1577 да 1666 г. у Вялікім Княстве выйшла больш за 140 выданьняў «за» ці «супраць» Уніі. Берасьцейскі сабор прывёў да расколу царквы і грамадства, стаўшы паваротным момантам у гісторыі праваслаўя. Масква ж імкнулася выкарыстаць канфлікт, заклікаючы праваслаўных Рэчы Паспалітай прасіць абароны ў цара Міхаіла Раманава.

Асабліва абвастрала антаганізм гвалтоўнае закрыцьцё праваслаўных цэркваў. Гвалтоўнымі стараньнямі ў пашырэнні ўніі вызначаўся полацкі ўніяцкі архіэпіскап Язафат Кунцэвіч (1580–1623). У 1622 з лістом да Кунцэвіча зьвярнуўся Вялікі канцлер Леў Сапега: «Ні... кароль, ні сэнатары, ні Рэч Паспалітая не зьяўляюцца прычынаю скаргаў схізматыкаў, а выключна злоўжываньні ўладай» самога архіэпіскапа Кунцэвіча, пісаў ён, ды папярэджваў, што гэта пагражае краіне «вялікім і апошнім пажарам». Аднак Кунцэвіч не зьмяніў характару сваіх дзеяньняў. У выніку ў 1623 г. ён быў забіты разьёшаным натоўпам у Віцебску і кінуты ў Дзьвіну. За забойства Язафата Кунцэвіча 19 удзельнікам выступленьня адсеклі галовы, каля 100 з тых, што пасьпелі зьбегчы, былі завочна прыгавораны да пакараньня сьмерцю, а іх маёмасьць была канфіскавана. Віцебск быў пазбаўлены ўсіх раней наданых правоў самакіраваньня, ратуша разбураная, з цэркваў зьнятыя званы.

350 гадоў Брэсцкай Уніі. Украінскі камітэт дапамогі ўцекачам у Італіі; Рым, 1946. Маркі выпушчаныя Лягернай Поштай палонных салдат 1-й Украінскай дывізіі Украінскай нацыянальнай арміі ў Рыміні (Італія) у 1946-1947 гг.

На марках злева направа: Іпацый Пацей (1541 – 1613) дэлегат да папы Рымскага ў справе падрыхтоўкі і прыняцця Уніі; Папа Рымскі Клімент VIII (1536 – 1605) пры якім была прынята Берасьцейская Унія; Мэдаль папы Рымскага аб наведваньні Рыма эпіскапамі 3 сьнежня 1595 Іпаціем Пацеем і Кірылам Цярлецкім на сустрэчу ў Рыме з Кліментам VIII; Ясафат Кунцэвіч (1580-25.11.1623) – вялікалітоўскі царкоўны і палітычны дзеяч, забіты ў Віцебску і прылічаны да сьвятых каталіцкай царквой; Язэп Руцкі (1573 – 1637) уніяцкі царкоўны дзеяч, намесьнік Іпація Пацея.

Уніяцтва праз падтрымку дзяржавы і культурна-асветніцкую дзейнасьць паступова пашыралася сярод сельскага насельніцтва і гараджан, дробнай шляхты. Да пачатку XVIII яно стала самай масавай рэлігіяй у Княстве, значна дапамагло захаваць нацыянальныя адметнасьці беларускага народа. Перад падзелам Рэчы Паспалітай каля 70% усіх жыхароў Вялікага Княства былі ўніятамі і 6% праваслаўнымі. Уніяты адрозна ад русінаў праваслаўнага і каталіцкага веравызнаньняў былі найбольш устойлівыя да палянізацыі і русіфікацыі.

Паўстаньні і войны. Перамогі і страты

У чэрвені 1594 Севярын Налівайка заклікаў запарожцаў выступіць супраць польскага валадарства ва Украіне. Баркулабаўскі летапіс паведамляе, што ў лістападзе 1595 атрадамі Налівайкам быў захоплены Магілёў, мноства будынкаў было разбурана, многія жыхары забіты.

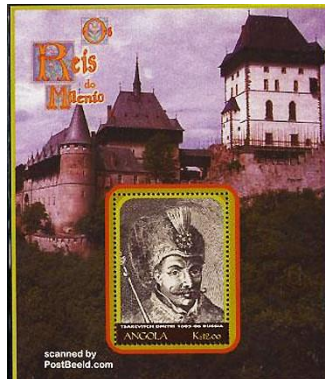
Севярын Налівайка. Марка пошты Украіны, выдадзеная ў 2011 г.

Увесну 1596 паўстанцы пры ўдзеле Яна Караля Хадкевіча былі разбітыя. Падчас кіраваньня Жыгімонта III Вазы адбылося некалькі вялікіх узброеных посьпехаў: перамогі пры Клушыне (1610), Хоціне (1621) і Смаленску (1611), а таксама нядоўгі захоп Масквы (1610-1612). У 1596 г. ён перанёс сталіцу дзяржавы з Кракава ў Варшаву.

Жыгімонт III Ваза (1566-1632) Вялікі Князь Літоўскі і Кароль Польскі (1587-1632). Ян Матэйка. Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1998 г.

У лістападзе 1592 г. у Стэкгольмскім замку памёр Юхан III. Жыгімонт вырашыў вярнуцца ў Швэцыю, каб каранавацца швэдзкім каралём. Але дынастычны канфлікт прывёў да трыццацігадовага стану вайны паміж Швэцыяй і Польшчай, а страх перад швэдзка-расейскім пагадненнем быў галоўным матывам усходняй палітыкі Жыгімонта III. Ён падтрымаў грамадзянскую вайну ў Расіі, дапамагаючы польскім магнатам у экспедыцыях Дзмітрыя самазванца за царскую карону ў 1604-1609 гадах, а затым, у 1609 годзе, пачаць узброенае ўмяшаньне ў Маскву.

Лжэдзмітрый I. Марка пошты Анголы, выдадзеная ў 2000 г.

Амстэрдам, 1606 год. мал. П. Ёдэ.

Надпіс на партрэце «Сапраўдны партрэт Вялікага Князя Масковіі, забітага сваімі ж падданымі 18 мая 1606 года» Пад партрэтам «Дзмітрый Вялікі Князь Маскоўскі».

Лжэдзьмітрый намаляваны з вусамі, у футравай шапцы з пяром і не падобны на ўсе іншыя свае партрэты.

У 1610 годзе сын манарха, каралевіч Уладзіслаў, быў абвешчаны царом, а гетман Ст. Жалкеўскі разьбіў рускую армію пад Клушынам, палякі таксама занялі Маскву.

У жніўні-верасьні 1612 Ян Караль Хадкевіч штурмаваў Маскву, але не прабіўся на дапамогу гарнізону. У 1613–1615 абараняў Смаленскае ваяводзтва ад расійскіх войскаў. У 1617–1618 узначаліў войска, якое пайшло з каралевічам Уладзіславам (фармальна царом Расіі з 1610) здабываць маскоўскі трон. Разам з украінскім казацкім войскам гетмана Пятра Канашэвіча-Сагайдачнага заняў Тушына.

*Станіслаў Жалкеўскі заваёўнік Масквы і Ян Караль Хадкевіч пераможца з-пад Кірхольма.
Марка пошты Польшчы, выдадзеная ў 1938 г.*

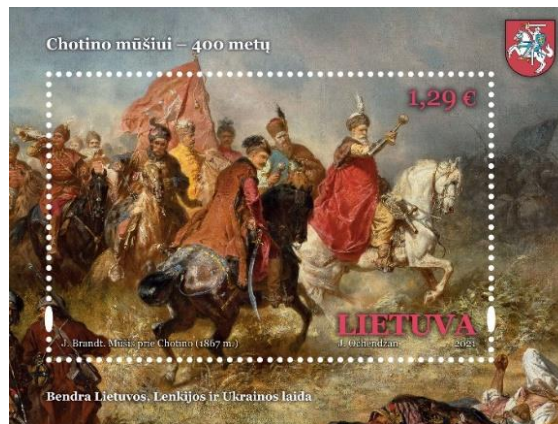
Станіслаў Жалкеўскі і Ян Караль Хадкевіч – вялікія палкаводцы Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага. Паміж імі Герб Рэчы Паспалітай, пад нагамі павержаныя сымбалі Маскоўскага княства і Швэцыі. Аднак у 1612 годзе польскаму атраду абложанага Крамля прыйшлося капітуляваць. Перамір'е з Расіяй, заключанае ў Дывізіне ў 1619 годзе, паклала канец польскім намаганням за царскі прастол, але пакінула Смаленск пры Рэчы Паспалітай і рассунула межы польска-літоўскай дзяржавы далей за ўсё на ўсход у яго гісторыі. Але ўсе гэтыя авантурныя войны, якія вяліся толькі з нагоды асабістых плянаў Жыгімонта Вазы былі шкоднымі для Вялікага Княства. На першым у гісторыі Рэчы Паспалітай Надзвычайным Сойме ў 1613 г. у Варшаве дэлегаты з ВКЛ канстатавалі, што «Русь панесла страты, якіх ня ведала ўжо 200 гадоў». (Русь - маецца на ўвазе ВКЛ).

Ян Караль Хадкевіч (1560-1621).

Марка пошты Летувы, выдадзеная ў 2010 г.

Ян Караль Хадкевіч (1560 – 24 верасня 1621, Хоцін) – вайсковы і дзяржаўны дзеяч Вялікага Княства Літоўскага. Гетман Вялікі Літоўскі (1605), ваявода Віленскі (1616). Адзін з самых таленавітых вялікалітоўскіх палкаводцаў 17 стагоддзя. У 1596 удзельнічаў у падаўленьні паўстання Налівайкі (1595–1596).

Бітва пад Хоцінам (1867), Юзэф Брант (1841-1915). Нацыянальны музэй, Варшава. Блёк пошты Летувы, выдадзены ў 2021. Сумесны выпуск Летувы, Польшчы і Украіны. На першым пляне на белым кані гетман Ян Караль Хадкевіч.

У вайну Рэчы Паспалітай са Швэцыяй (1600–1629) вызначыўся ў бітве пад Кокенгаўzenам (1601), Дорпатам (1603), Белым Каменем (1604) і асабліва ў бітве пад Кірхгольмам (1605), дзе перамог з меншымі сіламі. У 1621 узначаліў літоўскае, польскае і казацкае войска супраць туркаў і крымскіх татар. У час пераможнай Хоцінскай бітвы памёр.

У грамадзе ад 1627 Жыгімонта III Вазы хіба ўпершыню афіцыйна згадваецца Белую Русь, як частку ВКЛ: «в том часе і іншыя некаторыя в Белой Русі места наші... небошчыка отца Юсафа Кунцевіча, архіепіскапа полоцкаго, зневажать почалі».

19 красавіка 1632, зрабіўшы знак крыжа на чале сына, Жыгімонт III Ваза памёр. А цар Міхаіл Раманаў разам Швэдзкім каралём Густавам Адольфам ужо рыхтавалі сумесны ўдар па Рэчы Паспалітай. Маскоўская армія рынулася захопліваць гарады і вёскі ВКЛ. 4 верасня 1633 пад Смаленск прыйшла армія новаабранага Караля і Вялікага Князя Ўладзіслава IV. 25 лютага 1634 Маскоўская армія капітулявала, што пераможна завяршыла вайну.

*Уладзіслаў IV Ваза (1595-1648), Кароль Польскі і Вялікі Князь Літоўскі (1632–1648).
Шэраг каралёў і князёў польскіх (1890-92). Ян Матэйка (1838-93).*

Марка пошты Польшчы, выдадзеныя ў 1999

Уладзіслаў IV Ваза (1595-1648) кароль польскі і вялікі князь літоўскі (1632–1648), які не царпеў прымусу ў справах веры, зняў ранейшую напругу «Артыкуламі супакаення рэлігіі грэцкай», распрацаванымі камісіяй праваслаўных у 1632 г. і пацверджанымі канстытуцыяй Сойму 1633. Дзяржава вярнула правы і рэлігійную свабоду праваслаўнай царкве, афіцыйна прызнаўшы яе герархаў, дазволіўшы будаваць храмы, шпіталі, школы, ствараць друкарні. Але «залаты спакой» аказаўся нядоўгім, пратрываўшы толькі адно дзесяцігодзьдзе. У канцы кіравання Ўладзіслава Вазы (1648) распачалося вялізнае паўстаньне. Разьвязаньнем праблемы магло б паслужыць ператварэньне Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў у Рэч Паспалітую Трох Народаў палякаў, літвінаў і ўкраінцаў. Але гэтага не адбылося. Сьмерць Караля і Вялікага Князя супала з пачаткам вялікай крызы Рэчы Паспалітай. Залаты век адышоў у гісторыю...

Магчыма апавяданні марак не пераканалі, чаму 16 стагодзьдзе называюць Залатым Векам Вялікага Княства. Але паслухаем далей... і параўнаем. Бясспрэчным зьяўляецца тое, што гэты пэрыяд быў сапраўдным Залатым Векам нашай Роднай русінскай прабеларускай Мовы. На гэтай мове размаўлялі і паны і сяляне, пісаліся і друкаваліся дакумэнты і кнігі, навуковыя працы і мастацкія творы... Яна панавала ня толькі ў Вялікім Княстве, але яе намагаліся ведаць далёка па-за межамі ў іншых краінах. На вялікі жаль больш ніколі на нашай Радзіме наша Мова ўжо ня мела і не мае такога ўжытку і павагі...

Liavon Karpovich: Autumn. Prosperity. The highest power (XVI century – first half of the XVII century)

(webzine "Culture. Nation," issue 36, November 2025, pp. 50-104, www.sakavik.net)

Abstract. The magazine "Culture. Nation" continues Mr. L. Karpovich's historical stories about our homeland, based on postage stamps. This time the author provides a detailed description of events in the Grand Duchy of Lithuania, especially concerning the 16th and 17th centuries. The discussion focuses on the activities of such prominent figures as A. Jagiellonczyk, Sigismund I the Old, F. Skaryna, Sigismund Augustus, S. Batory, K. Ostroski, Sigismund Vasa, J. K. Khadkevich, and on such events as the Battle of Orsha, the issue of the Statute of the Grand Duchy of Lithuania, the Lublin and Brest Unions, the Livonian War, the Reformation and the Counter-Reformation.

Лявон Карпович: Осень. Процветание (XVI ст. – первая половина XVII ст.)

(веб-журнал «Культура. Нация», №36, ноябрь 2025, 50-104, www.sakavik.net)

Аннотация. Журнал «Культура. Нация» продолжает серию исторических рассказов Л. Карповича о нашей родине, основанных на почтовых марках. На этот раз автор подробно описывает события в Великом княжестве Литовском, особенно что касается 16-го и первой половины 17 столетий. Речь идет о деятельности таких выдающихся деятелей, как А. Ягеллончик, Сигизмунд I Старый, Ф. Скорина, Сигизмунд Август, Стефан Баторий, К. Острожский, Сигизмунд Ваза, Я. К. Хадкевич, а также о таких событиях, как Оршанская битва, издание Статута Великого княжества Литовского, Люблинская и Брестская унии, Ливонская война, Реформация и Контрреформация.